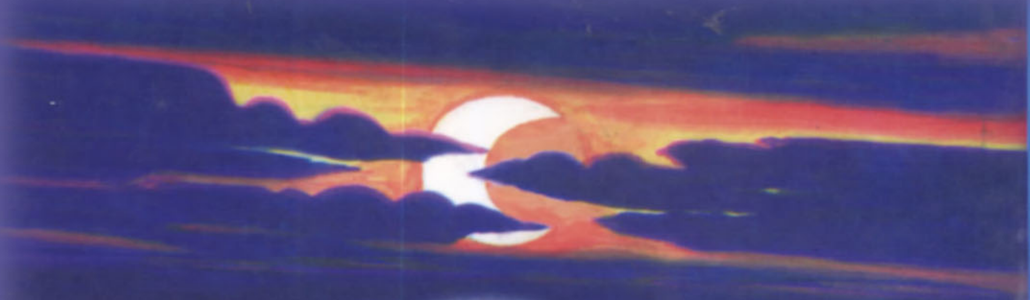

مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى

شنجاڭ خەلق نەشرياتى

نەشرگە تەييارلىغۇچى :
ئىبراھىم ئالپ تېكىن

مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق) .... ئىبراھىم ئالپ تېكىن 1

دادام مەمتىلى توختاجىنى ئەسلەيمەن.......... ئەدىبە مەمتىلى 15

بىر شائىرنىڭ تۈگىمەس ناخشىسى.......... مەھبۇبە مەمتىلى 22

چىرىك 1

تەلكە 2

ئوقۇدى ، ئاشتى 3

سايرام كۆلى 5

پارچە 6

پارچە 7

پارچە 8

ھېكمەت 9

سېغىنىش 10

بىز ئۇيغۇرنىڭ باللىرى 12

بارمىكەن 13

ياغمىدى 15

كەلمىدى 16

قۇياش تۇغقاندا 17

چۇقان 18

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ، ئويلىساڭچۇ........................ 19

ئۆزۈم كىچىك 20
ۋەتىنىمنى دەپ 21
بۇرادەرلەر 23
كۆيدۈرمىلى ئاسارەتنى 24
پارچە 25
قوشنىمىزنىڭ بالىسى 26
ئېشىپ كەتتى 27
قۇتۇلۇش يولىدا 28
كەلدى 29
بىز ۋەتەن ياشلىرى 31
ئالتۇن ئۆلكە 32
ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن 33
قوپ ، ئەي ئاداش ! 34
جاھالەت 35
ئويغان ، خەلق 37
بىز مۇئەللىم 38
ۋەتەن ئۇچۇن 39
مۇئەللىم 40
ئەي ئانا يەر 41
ئىزچىلار 43
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ 45
ئانا 47
نېمە كېرەك؟ 49
پارچە 50

ئىلتىجا 51

پارچە 52

بىزنىڭ كۆڭلىمىز 53

مۇبارەك ۋەتەن 54

تەنقىد 55

قۇتلۇق سەپەر 56

قالمىدى 57

ئەر بولساڭ 58

ئۆز يەر دېگەن 59

مەكتەپ 60

دۈشمەنلىنى سەن 62

ئىسمىڭ نېمە؟ 63

قۇتۇلدۇق 65

باللار ناخشىسى 67

بۇگۈن 69

ئۈمىد 70

سۈت ئۇيقۇدا 71

دوستلار 73

لەنەت ساڭا ، لەنەت خائىنلار 74

تۇرمە خاتىرىسى 76

ئېرپان كۆڭلىرى 79

قايىندى 80

بۇدە كېتەر 81

تەشرگە تەييارلىنغۇچىدىن 82

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق)

ئىبراھىم ئالپ تېكىن

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى قەشقەرنىڭ شىمالىدىكى كىچىككىنە كەنتتە ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ شانلىق خۇش خەۋەرچىسى سۈپىتىدە تۇنجى يېڭىچە مەكتەپ ـــ ئىكساق «ھۈسەينىيە مەكتىپى» ئاپىرىدە بولدى . دەۋرنىڭ تەقەززاسى ۋە خەلقنىڭ مائارىپ ئېھتىياجىدىن تۇغۇلغان بۇ يېڭى مەكتەپنىڭ تۇنجى ئوتىنى ياققۇچىلار ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايوفلاردۇر . ئۇلارنىڭ يوپيورۇق مەشئىلى نەچچە ئەسىر نادانلىق ۋە خۇراپاتلىقنىڭ پاتقىقىدا ياتقان خەلقنى ئويغاتتى . تەگرىتېغىنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي ئېتەكلىرى ، تەكلىماكان گىرۋەكلىرى ، ئىلى ـ ئالتاي بوستانلىقى ۋە تۇرپان ـ قۇمۇل ئويمانلىقى يېڭى دەۋرگە قەدەم قويدى .

بۇ يېڭى مەكتەپ ئۆز زامانىسىغا كۆرە ئىلغار ۋە تەرەققىيپەرۋەر مائارىپ پرىنسىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى ، مەرىپەت ۋە ئاقارتىش ئۇرۇقىنى كەڭ كۆلەمدە چېچىش ، ياش ئەۋلادلارنىڭ قەلبىنى ئىلىم ـ ئېرپان نۇرىدا يورۇتۇش ئۈچۈن تار مەھەللىۋى دائىرىدىن ۋە ئەينى دەۋردىكى خىلمۇ خىل توساقلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ ، خەلقنىڭ ئىلىم تەشنالىقىنى قاندۇرۇش يولىدا ئۇيغۇر ھازىرقى زامان

ماتارىپ تارىخىدا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قالدۇردى . ئاشۇ دەۋرنىڭ مەنىۋى يېتەكچىلىرىدىن ئابابەكرى ئەپەندى ، كېرىم خەلپىتىم ، تۇرسۇن ئەپەندى ۋە ئەنۋەر ئەپەندى قاتارلىقلار ئاۋانگارت ماتارىپچى ــــئاقارتقۇچىلىق رولىنى ئۆتىدى .

قاراڭغۇلۇق قاپلىغان ئاشۇ دەۋردە باۋۇدۇن مۇسابايــوپ يــەنــە كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقتى ، ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلىـ ھەتداشلىرىدىن ئابدۇقادىر داموللام ، قۇتلۇق ھاجى شەۋقى ، تەـ جەللى ۋە خالىس ئەپەندى قاتارلىق مەرىپەت پېشىۋالىرى باۋۇدۇن مۇسابايوپقا ھەمنەپەس بولدى . كۆمۈلۈپ قالغان مەرىپەت ئۇرۇقى قايتىدىن بىخلاندى ، شۇنىڭ بىلەن 2 ـ قېتىملىق ماتارىپ ھەـ رىكىتى باشلاندى .

ئابدۇقادىر داموللام كۆپ تەرەپلىمە مەلۇماتلىق ئالىم ۋە يېتۈك تىلشۇناس بولۇپ ، ئۇيغۇر يېڭى ماتارىپى ئۈچۈن نۇرغۇن كىـ تابلارنى يېزىپ ، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئاز بولمىغان ئەجىر سىڭدۈردى . ئۇنىڭ تەشەببۇسلىرى كەڭ يېيىلدى ، ھۆرمىتى ھەسسىلەپ ئاشتى . ئۇ ئادالەت ياقلاش يولىدا خەلقنىڭ تىلى بولۇپ قالغانىدى . 1924 ـ يىلى ھاۋا زىيادە ئىسسىپ كەتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە قەشقەرنىڭ ئاسمىنىدا ماتەم ناخشىسى ياڭرىدى . بۇ كۈنى ئۇيغۇر يېڭى ماتارىــپى ئــۈچــۈن ھارماي ـ تالماي كۈرەش قىلغان ئوغلان ـــ ئابدۇقادىر داموللام بىر

قانخور قاتىل تەرىپىدىن قەتلە قىلىنغانىدى . ھېچقانداق كۈچ باش
ئەگدۈرەلمىگەن بۇ گىگانت ئادەم مەھەللىۋى ئەكسىيەتچىلەر ،
شەخسىي مەنپەئەتپەرەسلەر ۋە ھەسەتخورلارنىڭ قۇربانى بولۇپ
كەتتى .

20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا شىنجاڭ دېموكراتىك ئويغى-
نىش دەۋرىگە ئوموميۈزلۈك قەدەم قويدى . ۋەتەن سۆيەر ئوت يۈرەك
ئەزىمەتلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى چىقىپ ، مەكتەپ ئېچىپ
مەرىپەت مەشئەللىرىنى ياقتى . ئەنە شۇلارنىڭ تىپىك ۋەكىلى ،
ئۇلۇغ مائارىپچى ، تالانتلىق تەشكىلاتچى ، ئوت يۈرەك كومپوزىتور
ۋە دېموكراتىك شائىر مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق) ئىدى .

مەمتىلى ئەپەندى 1901 - يىلى ئاتۇشنىڭ بويامەت كەنتىدە
توختاجى ئىسىملىك يېتىشكەن تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەل-
گەن . ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۆز زامانىسىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر
كىشىلىرىدىن بولۇپ ، ئائىلىسى مەرىپەتنى ، ئىلىم - پەننى
ھىمايە قىلغۇچى ئائىلە ئىدى . مەمتىلى ئەپەندى دۇنياغا كۆز
ئاچقان يىللار ھەممە يەرنى زۇلۇم قاپلىغان ، ئىستىبدات چەككە
چىققان، خەلق نادانلىق ۋە قالاقلىق قوينىدا ئېغىر ھالسىراۋاتقان
قاراڭغۇ دەۋر بولغاچقا ، توختاجى تېۋىپ ئوغلىنىڭمۇ نادان ، قالاق
بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئەمدىلا سەككىز ياشقا كىرگەن كۆدەك
مەمتىلىنى ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپ

«ھۇسەينىيە مەكتىپى»گە ئوقۇشقا بېرىدۇ ①

ئېگىچە پەننىي مەكتەپتە ئوقۇش، ئۇستازلىرىنىڭ ئەستايىدىل تەربىيىسى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىلغار دۇنيا قاراش شەكىللەندۈرۈشىدە تۈرتكىلىك رول ئوينىدى. مەمتىلى ئەپەندى «ھۇسەينىيە» مەكتىپىدىكى ئوقۇشىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن 1920 ـ، 1921 ـ يىللىرى دادىسى توختاجى بىلەن بىرگە ئىلى، بورتالا ۋە چۆچەك قاتارلىق جايلارغا بارىدۇ. ئۇ يەرلەردە كۆزى تېخىمۇ ئېچىلىپ جاھالەت ۋە نادانلىق ئىسكەنجىسىدىكى خەلقنىڭ ھاياتى بىلەن تېخىمۇ كەڭ تۈردە ئۇچرىشىدۇ؛ تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، كەڭ دائىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلىپ، خەلقنى بىلىم بىلەن ئويغىتىش ئىرادىسىنى تىكلەيدۇ. ئۇ چۆچەكتە كۆپ تەرەپلىمە مەلۇماتلىق دىنىي زات، مەرىپەت ئوغلانى مۇرات ئەپەندى② بىلەن تونۇشۇپ ئۇنى ئۇستاز تۇتىدۇ. مۇرات ئەپەندىنىڭ ياشلىق غۇرۇرى ئۇرغۇپ تۇرغان ۋە مەرىپەت ئۇچۇن ئۆزىنى ئاتىغان بۇ جاسارەتلىك يىگىتكە مېھرى چۈشۈپ قالىدۇ ھەم ئۇنى تەربىيەلەيدۇ.

1924 ـ يىلى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ سۇيىقەستكە ئۇچرىغانلىقىنى ئاڭلىغان مەمتىلى ئەپەندى چەكسىز قايغۇ ـ ئەلەمدە «ئوقۇدى، ئاشتى» دېگەن شېئىرىنى يازىدۇ:

ئوقۇدى ـ ئاشتى باشقىلار بىزدىن ، ئەي قەدىردانلار ،
كۆركەمچىكە ئۇلارنىڭ ئىجتىھاتىنى قايىنار ۋىجدانلار .
ھاۋادا لاچىندەك جەۋلان قىلىۇر باشقا مىللەتلەر ،
قالدۇق بىز ئۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا ، ئويلا ئۇممەتلەر .

بۇ شېئىر كىشىلەر تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ ، تام ـ تاملارغا چاپلىنىپ كېتىدۇ . خەلق مەمتىلى ئەپەندىنى تېخىمۇ تونۇيدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ چۆچەك تەۋەسىدىكى تەسىرىنىڭ كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقانلىقىغا يېقىندىن دىققەت قىلىۋاتقان ياڭ زېڭشىنىنىڭ ماراقچىلىرى ئۇنى كېچە ـ كۈندۈز نازارەت قىلىدۇ . تەقىپ ئىچىدە قالغان ياش شائىر ئۇستازى مۇرات ئەپەندىنىڭ سەمىمىي ئاتىدارچىلىقى بىلەن 1926 ـ يىلى بىر كېچىدە چېگرىدىن چىقىپ كېتىدۇ . يات ئەللەردىكى سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىق شۇنىڭدىن باشلىنىدۇ .

ئۇ شۇ ماڭغانچە ئاۋۋال سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەمەي شەھىرىگە بارىدۇ . ئۇ يەردە بىر مەزگىل ھايات كەچۈرگەندىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت بۆشۈكلىرىدىن بىرى ـــ تاشكەنتكە بارىدۇ . مەمتىلى ئەپەندى تاشكەنتتە ئاشخانا ۋە باشقا ئورۇنلاردا ئىشلەيدۇ . ئاتۇش ۋە قەشقەردىن چىقىپ كەتكەن ئاق كۆڭۈل قېرىنداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ سىردىشىدۇ . ئوقۇش

ئارزۇسى كۈچلۈك مەمتىلى ئەپەندى باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدۇ . ۋەھالەنكى ، ئەينى ۋاقىتتا مۇرەككەپ ئىجتىمائىي مۇھىت تەسىرىدە مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ بىلىم ئېلىش ئارزۇسىنىڭ بۇيەردىمۇ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ .

زور بېسىم ۋە مەنىۋى موھتاجلىقتا دۇچ كەلگەن مەمتىلى ئەپەندى داۋاملىق ئىلىم ئېلىش ئۈچۈن تۈركىيىگە چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ كاۋكازغا قاراپ يول ئالىدۇ . ئۇ ئۇزۇن مۇساپىلەرنى مىڭبىر مۇشەققەتتە بېسىپ ئۆتۈپ ، 1928 ـ يىلى يازدا بىر ئاق كۆڭۈل تۈرك قېرىندىشىنىڭ ياردىمى بىلەن قىرىم ئارىلى ئارقىلىق ئىستانبولغا بارىدۇ .

مەمتىلى ئەپەندى 1920 ـ يىلى ئاتۇشتىن چىقىپ كەتكەندىن تارتىپ تاكى ئىستانبولغا يېتىپ بارغۇچە بولغان ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ھاياتىنىڭ ئۇنتۇلغۇسىز جاپا ـ مۇشەققىتىنى تارتىدۇ ، ھەر خىل ئىدىيە ـ ئېقىملار بىلەن ئۇچرىشىدۇ ، خىلمۇ خىل كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىدۇ ، دېمەك ئۇ ئۇتتۇز ياشقا قەدەم قويغۇچە پىشىپ يېتىلگەن بىر ئادەم بولۇپ قالىدۇ .

ئۇ تۈركىيىگە يېتىپ كەلگەن يىللىرى ، تۈركىيىنىڭ قانۇن ـ تۈزۈملىرى يېڭىلىنىپ ، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرى گۈللىنىپ ، ئىقتىسادى كۈچىيىپ ، تەرەققىيات سۈرئىتى تېزلىشىپ

تەرەققىي تاپقان ئەلگە ئايلىنىشىۋاتقان مەزگىل ئىدى.

ئۇ باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئىستانبولدىكى بىر دارىلمۇئەللىمىندە ئىشچى، كېيىن شۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ قالىدۇ. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ نۇرغۇن يىللاردىن بېرى ئويلاپ كەلگەن ئارزۇسى ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئاخىر ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئۇ بۇ ئىلىم بۆشۈكىدە مۇتەپەككۇر، ئالىم ۋە كلاسسىك شائىرلاردىن نەۋائىي، فارابى، ئىبن سىنا قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشىدۇ. سالجۇق تۈركلىرىنىڭ تارىخىدىن خەۋەردار بولىدۇ. ئۇ بۇ جەرياندا تارىخ، پەلسەپە، ئەدەبىيات ۋە مۇزىكا ئىلمىنى تىرىشىپ ئۆگىنىدۇ. يېڭى مەزمۇندىكى غەزەللەرنى ئىجاد قىلىدۇ، ئىسقا ماقالىلەرنى يېزىپ تۈركىيە گېزىتلىرىدە ئېلان قىلدۇرىدۇ. 1929 ـ يىلىدىن 1932 ـ يىلىغىچە بولغان ئۈچ يىللىق ئوقۇش جەريانىدا، مەمتىلى ئەپەندى ھەقىقىي بىر لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىغا خاس سالاھىيەتنى ھازىرلايدۇ.

ئۇ تۈركىيە گېزىتلىرىدە كەينى ـ كەينىدىن ئېلان قىلىنىۋاتقان شىنجاڭ ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى كۆرىدۇ. خەلقىنىڭ تەقدىرى، يۇرتىنىڭ ئىستىقبالىغا ئىنچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كېلىۋاتقان مەمتىلى ئەپەندى قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابى قوشۇنىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ تەۋەسىگە ئۆتكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۆۋەندىكى پارچىنى يا-

زىندۇ :

ئاگلىمدۇق ئەي ئانا دىيار سەندىن چۇقان ،
پارتلىمدى زالىملارغا قارشى ۋولقان .
پاچاقلاشقا قۇللۇق كىشەن ـ زەنجىرىنى ،
ئالغا ، ئارتقا قايتما جەڭدىن باتۇر ئىنسان .

مەمتىلى ئەپەندى يۇرتىغا دەرھال قايتىش قارارىغا كېلىپ خەلقنى نادانلىق ، قاششاقلىق ۋە زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئاقارتىش ئېلىپ بېرىشنىڭ تەخىرسىزلىكىنى ھېس قىلىدۇ ۋە يۇرتىغا ئاخىر قايتىپ كېلىدۇ .

ئۇ بىر يېتىشكەن مەرىپەتچى سۈپىتىدە خەلق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ ، مەرىپەت ۋە ئىلىم ـ ئېرپان ئىدىيىسىنى كەڭ تەشۋىق قىلدى . بۇ تەشۋىقاتتا ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى پائال ۋە ئاكتىپ رول ئوينىدى ، ئەلۋەتتە . دېداكتىك شېئىرلار مەيدانغا كەلدى ، ناخشىلار ياڭراپ خەلق قەلبىنى لەرزىگە سالدى . شۇنىڭ بىلەن يېڭى مائارىپ ھەرىكەتلىرى ۋە 3 ـ قېتىملىق مائارىپ دولقۇنى ئاتۇشتا يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈلدى . مەمتىلى ئەپەندى بۇ جەھەتتە ئاكتىپ تەشكىللىگۈچى ۋە پائالىيەتچى بولدى .

ئۇ تەشكىل قىلغان « ئىزچىلار ئەترىتى » زۇلمەت دۇنيانى يورۇتقۇچى بىر مەشئەل بولۇپ ياندى . بۇ مەشئەل دىنىي چەكلىمە ،

فېئودال تەرتىپ ۋە زوراۋان كۈچلەرنىڭ قاتتىق ئىسكەنجىسىگە ئېلىنىغان بولسىمۇ ئۈچۈپ قالمىدى . مەمتىلى ئەپەندى بۇ ھەقتە مۇنداق يازىدۇ :

بىز مۇئەللىم يۇرتلاردا مەكتەپ ئاچىمىز ،
خەلقىمىزگە يوپيورۇق نۇرلار چاچىمىز .

تالاي يىللار زۇلمەتتە تىنەپ خار بولدۇق ،
ئىلىم ـ ئېرپان يولىغا شۇنچە زار بولدۇق .

مەمتىلى ئەپەندى ئاتۇشنىڭ 24 كەنتىدە 24 باشلانغۇچ مەكتەپ تەسىس قىلىپ ، ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدا يېڭى سەھىپە ئاچتى . ئۇ قىلىۋاتقان ئىشنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئاقارتىش پائالىيەتلىرى ئېلىپ باردى . ئۇ قۇرغان مەكتەپلەرگە دەسلەپكى قەدەمدە ئون مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ ، ئاتۇشتا مىسلى كۆرۈلمىگەن يېڭىلاش ، ئاقارتىش ۋەزىيىتى شەكىللەندى .

شائىر مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ مەزگىللەردىكى ئىجادىيىتىدە ناخشا تېكىستلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ . ئۇنىڭ يېزىپ ئاھاڭغا سېلىشى بىلەن « بىز مۇئەللىم » ، « ۋەتەن ئۈچۈن » ، « قۇتۇلۇش يولىدا » ، « مۇبارەك ۋەتەن » ، « ئويغان خەلق » ،

« قۇتۇلدۇق » ، « بىز ئۇيغۇرنىڭ باللىرى » ، « ئۇيغىنىڭ ئەملى ۋەتەن » ، « بىز ۋەتەن ياشلىرى » ، « ئەي ئانا يەر » ، « ئىرپان كۆنلىرى » ، « ئەي ۋەتەن خەلق » ، « بۇرادەرلەر » ، « ئالتۇن ئۆلكە » ، « قۇياش تۇغقاندا » ، « باھار كەلدى » ، « ئىزچىلار مارشى » قاتارلىق ناخشىلار مەيدانغا كەلگەن ۋە تارقالغان ئىدى ③. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى « ئويغان خەلق » ، « ئىزچىلار مارشى » ناملىق ناخشىلار شائىرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى ئەسەرلىرى بولۇپ ، ئەينى چاغدا خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان ئىدى .

شائىر « ئويغان خەلق » دېگەن شېئىرىدا خەلقنىڭ ئويغىنىشىدا مائارىپنىڭ ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغانلىقىنى قەيت قىلىپ مۇنداق يازىدۇ :

ئويغان خەلق ، يۇرتۇڭنى سەن قۇتۇلدۇر ،
مەكتەپ ئېچىپ چىراغ ياققىن نۇر تولدۇر .

پۇتسۇن ئەمدى زۇلمەت ، دەۋرى ئىستىبدات ،
شۇم تەقدىردىن ، قارا كۈندىن بول ئازاد .

سائادىتىڭ ئۈچۈن تىرىش ، ھىممەت قىل ،
پەرزەنتلەرنى ئاقارتىشتا خىزمەت قىل .

دەس تۇر ئەمدى ، ئاتلان خىزمەت يولىغا ،

ھۇما قۇشى قونسۇن ئەۋلاد بېشىغا .

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ دۇنيا قارىشى تېخىمۇ مۇكەممەللىشىدۇ ، پۈتۈن زېھنىي كۈچى ۋە يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ ئىجادىيەت ئېلىپ باردى . رېئاللىق ، جەمئىيەت تەسىرى ، پاسسىپ سىياسەت ۋە خەلقنىڭ ئاھۇ زارى شائىردا ئاجايىپ تۇيغۇ پەيدا قىلدى . بۇ ھال ئۇنىڭ بەدىئىي جەھەتتە ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى ھەم ئىلغار شېئىر ۋە ناخشا تېكىستلىرىنىڭ تۇغۇلۇشىغا سەۋەب بولدى . ئۇنىڭ ئۆتكۈر قەلىمى ئاستىدا ئۆز خەلقىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ۋە غايىسى ئاجايىپ چىن ۋە يارقىن ئەكس ئېتىدۇ .

مەلۇمكى ، شەخسنىڭ تارىختىكى رولىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ . ئۆز دەۋرىدىكى خەلقنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىنى ، ئىنتىلىشلىرىنى ھەقىقىي ، توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن ۋە پۈتۈن ھاياتىدا خەلقتىن ئوزۇق ئېلىپ ، خەلققە قايتۇرغان شەخسلەرلا ھەقىقىي قەھرىمان ئوبرازى سۈپىتىدە خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ ، بۇنىڭ تىپىك ۋەكىللىرىدىن بىرى مەمتىلى ئەپەندىدۇر .

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ 1935 ـ يىلدىن كېيىن ئىككى يىل جەريانىدا يازغان « ئېشىپ كەتتى » ، « تۇرمە ناخشىسى » ، « قايىندى » ، « مۇئەللىم » ، « بۇدە كېتەر » قاتارلىق شېئىرلىرىدا ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي زىددىيەتلىرى مەركەزلىك ئىپادىلەنگەن بولۇپ ، خەلقنىڭ ئەتىسى ۋە گۈزەل كېلىچىكى ئۈچۈن

زوراۋان ۋە ئەكسىيەتچى كۈچلەر بىلەن تىغمۇتىغ ئېلىشىش لازىملىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان .

مەمتىلى ئەپەندى 1935 - يىلى يازدا ئوخشاش فورما كىيگەن يۈز نەپەر ئوقۇغۇچىنى تاللاپ يەنە « ئىزچىلار ئەترىتى » تەشكىللەپ ، ئۆزى باش بولۇپ ، مارش ۋە ناخشىلارنى ئېيتىپ پەيزاۋات ، توققۇزاق ، ئوپال ، تاشمىلىق ، يېڭىسار ۋە قەشقەر شەھەر ئەتراپىنى ئايلىنىپ ، يېڭى ماتارىپ ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى تەشۋىق قىلىدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ جەڭگىۋار ھەرىكىتى قەشقەردە تۇرۇۋاتقان قوماندان ۋە مەرىپەتپەرۋەر زات مەخمۇت مۇھىتىنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشىدۇ . مەخمۇت مۇھىتى مەرىپەت دۈشمەنلىرىنىڭ مەمتىلى ئەپەندىگە قىلىۋاتقان تىل - ھاقارەت ھۇجۇملىرىغا قارشى تۇرۇپ ، ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن ئىككى ئەسكەر قېتىپ بېرىدۇ ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ماتارىپ پائالىيەتلىرىنى قوللاشنى تەلەپ قىلىدۇ .

تالانتلىق ، ئوت يۈرەك شائىر مەمتىلى ئەپەندى نۇرغۇن شېئىرلار بىلەن بىرگە « يانار تاغلار » سەرلەۋھىلىك چوڭ ھەجىملىك داستانىنى يېزىپ تاماملايدۇ[4] . ماتارىپ خىزمىتىنى ئەڭ مۇقەددەس خىزمەت دەپ چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ھەم ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ھارماي - تالماي كۆيۈپ - پىشىپ ، ئەجىر سىڭدۈرگەن

مەمتىلى ئەپەندى ئاخىر ئۆزى تاللىۋالغان توغرا يولى ئۈچۈن ياش ھاياتىدىن ئايرىلدى — مەرىپەت دۈشمەنلىرى ئۇنى دەرسخانا مۇنبىرىدىن تۇتۇپ كېتىدۇ. 37 - يىلى 30 - ماي كۈنى ئۇ شېڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ژاندارمىلىرى تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە قەتلە قىلىنىدۇ.

مەمتىلى ئەپەندى تۈرمىگە ئېلىنغاندىن كېيىن، تىز پۈكمەس ئىرادىسى ۋە قەيسەرانە روھىنى نامايان قىلىدۇ ۋە مۇنداق يازىدۇ:

ئۇرغۇپ تۇرغان ئىسسىق قان جىسمىمدا ئىسيان ئېتەر،
كۈندە مۇشتۇمدەك كېسەك خەت يېزىپ تۈگەپ كېتەر.

مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ تارىختا ئۆچمەس ماتارىپ پائالىيەتلىرى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيىتى بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ماتارىپ تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بىز ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ بۇ مەشھۇر ۋەكىلىنى چوڭقۇر سېغىنىش ئىلكىدە ئەسلەيمىز، ئۇ خەلقىمىز قەلبىدە مەڭگۈ ھايات.

1998 - يىلى دېكابىر

---

① ئىمىنجان ئەخمىدى: «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر»،

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996 ـ يىل 1 ـ نەشرى 350 ـ بەت

②مۇرات ئەپەندى ـــ 1920 ـ يىللىرى چۆچەكتە ئىجتىمائىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان تەرەققىيپەرۋەر تاتار ئالىمى ۋە دىنىي مۆتىۋەر.

③ئىمىنجان ئەخمىدى: «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996 ـ يىل 4 ـ ئاي، 1 ـ نەشرى 352 ـ بەت

④كۆزگە كۆرۈنگەن مائارىپچى، 30 ـ يىللاردىكى «ئىزچىلار ئەترىتى»نىڭ ئىزچىسى ئالاۋۇدىن ئەپەندى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ «يانار تاغلار» داستانىنى يازغانلىقىنى ئېيتىدۇ. ئەپسۇس بۇ داستان بىزگە تا ھازىرغىچە يېتىپ كېلەلمىدى.

چىرىك *

قەشقەرگە ۋابا تەگدى ،
قالدى سۇسىز ئېرىق .
زۇلمەت يېپىنچا بولدى ،
چىرايلار زەپىرەڭ سېرىق .

كەڭتاشا ماگغىلى بولماس ،
ھەر جايدا يىرتقۇچ چىرىك .
ئاچ ـ زارلىق قاپلىدى ئەلنى ،
يېكۇدەك قالمىدى تېرىق .

باج ـ ئالۋان ئېغىر بولدى ،
بوغۇلدى نەپەسلەر ـ تىنىق .
دۇمبىلەر يېغىر بولدى ،
كۆردۇگمۇ بۇنى تەۋپىق ؟

خۇدانىڭ رەھمىتى كېلەر
چىرايلار بولىدۇ ئىللىق .
... ...

1920 ـ يىلى ، ماي

---

*بۇ شېئىرنى مەرھۇم ماتارىپچى ئىمىنجان تۇرسۇن ئېيتىپ بەرگەن .

تەلكە *

تەلكە تاغلىرى مانا ،
يوللىرىدا ئادەم يوق .
قارىغايلىرى كېسىلگەن ،
ھەممە يېرى قۇپقۇرۇق .

تەلكىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ،
سايرام كۆلىگە باقتىم .
سايرامنىڭ ھالى خاراب ،
كۆزلىرىمگە ياش ئالدىم .

---

* بۇ شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قىزى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن . يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئوقۇدى ، ئاشتى * ...

ئوقۇدى ، ئاشتى باشقىلار بىزدىن ، ئەي قېرىنداشلار ،
كۆركەمچىكە ئۇلارنىڭ ئىجتىھاتىنى قايىنار ۋىجدانلار .

ھاۋادا لاچىندەك جەۋلان قىلار باشقا مىللەتلەر ،
قالدۇق بىز ئۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا ، ئويلا ئۇممەتلەر .

ئۆكتەممەس بىزلەرگە ھەق كالامنى بىلگەن ئالىملار ،
ئەخلاقىنى پۇچەك پۇلغا ساتقاي بىزنىڭ زالىملار .

رىشۋە① بار يەرگە ئاچ قاشقىر كەبى دەممىسىز چاپارلەر ،
بېشىدا سەللە ، قولىدا تەسۋى ، ھەقتىن قاچارلەر .

ئويلاڭلار ! زاكات ـ ئىسقات كىملەرنىڭ ھەققى ، كىملەر ئالۇرلەر ؟
نى ـ نى خىيانەتلەر ھەيۋەت تون ئىچرە پىنھان قالۇرلەر .

مۇيەسسەر بولدىلەر باشقا ئەللەرگە ئانچە ھېكمەتلەر ،
ئەمىلىگە قارىتا بەردى ئاللاھ شانۇ شەۋكەتلەر .

ئوقۇيمىز - بىلمەيمىز ، لىسانۇ ئەرەب مۇشكۇل تىلى بىزگە ،
يادىكار قالغان يوق بىر نوچكا ھېكمەت ئۇلاردىن بىزگە .

قەشقەردە يېتىملەر ھامما ئاستىدا كۇلدە ياتۇرلەر ،
تەربىيەسىز ، ھوشۇق ئويناپ ، نەشە تارتۇرلەر .

مەرھۇمى داموللا ئابدۇقادىرى ناھەق كەتتىلەر ،
گۇناھى نىمە ؟ پەقەت بىزگە ھەقنى ئۆگەتتىلەر .

1924 - يىلى ، چۆچەك

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 - يىل ، 1 - نەشرى ، 140 - بەت .

① رىشۋە ــــ رىشۋەت ، پارە

سايرام كۆلى *

سايرام كۆلى ئۆزۈڭ كىچىك ، دەردىڭ تولا ،
داۋالغۇيسەن ، ساھىللاردىن تاشالمايسەن .
ئەتراپىڭنى قورشىۋالغاچ ئېگىز تاغلار ،
ئۆمتۈلىسەن ، داۋانلاردىن ئاشالمايسەن .

1921 - يىلى ، بورتالا

---

* «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» نىڭ 97 - يىلى 5 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىكى سانىدىن ئېلىندى .

پارچە *

ئالەم زۇلمەت ئەمەس زامان زۇلمەت ،
دۈشمەنلەرنىڭ قولىدا رەزىل سىياسەت .
ئويغىنىشنىڭ يولىغا توساقلار قۇرغان ،
خورلۇق كىشەن ـ زەنجىرىدىن بېرىپ رىيازەت .

1924 ـ يىلى ، چۆچەك

---

* ئۇشبۇ پارچىنى ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن 1935 ـ يىلى دوستى ساۋۇت ئەپەندىمدىن ئاڭلىغان . ئۇنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يازغانلىقىنى جەزم قىلالايدۇ .

پارچە*

يۇرمە ئەي دوستۇم ، ئاسمىنىڭدىن ۋاپا ئىزدەپ ،
قۇزغۇنلار قايىنغان باغدىن ناۋا ئىزدەپ .
يۇرمە ناتەھلىلەر قولىدىن داۋا ئىزدەپ ،
يۇرمە نادانلار قەلبىدىن سادا ئىزدەپ .

1924 ـ يىلى

---

*بۇ پارچىنى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن .

پارچە *

ئېشەكنى كالتەكلەپ قىلساڭ ھاقارەت ،
بۇ ئاچچىق ئازابقا چىدىماس ئەبەت .
شۇنداق كۆپ ئادەملەر باركەن جاھاندا ،
باشتىكى خورلۇقنى بىلمەسكەن پەقەت .

1924 ـ يىلى ، چۆچەك

---

* بۇ پارچىنى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن .

ھېكمەت

قارا دىلىڭنى ئويغاتقۇچى ھېكمەت ،
ۋىجدان ـ غۇرۇرنى قوزغاتقۇچى ھېكمەت .

نەلەر باقساڭ ئۇ ھەمراھ بولەر ،
ھايات يولۇڭدا يىقىلساڭ يۆلەر .

قىسمىتىڭنى تۈزلەيدۇ ھېكمەت ،
ئۈنىڭ ئۈچۈن ئېلىسەڭ ھىممەت .

ھېكمەت بىرلە بولۇر ئۆلكىمىز ئازات ،
تۇرمۇشى مەئىشەت ئىررۇر ، خەلق باياشات .

ئۆگەن ، تىرىش ، ئىلىم ئال ئوغۇل ،
ئۇ بېھىشكە باشلىغان بىر يول .

1930 ـ يىلى ، تۈركىيە

سېغىنىش *

ئانا يۇرتتىن كەتتىم يىراققا ، يۇردۇم يىراقتا غەمدە مەن ،
يېگۈدەك ئاش ـ نان قېنى ، ئىسسىق ـ سوغۇقتا دەگدەمەن .

قالدى ئەل ـ يۇرت ، قالدى ئارىم ، قالدى ئىلى ، زەرەپشان ،
ئۇشبۇ ۋەتەن غېمىدە كۆڭلۈم مېنىڭ پەرىشان .

نەگە بارسام كەمسىتىش ، « ۋەتەنسىز » دەپ سانالدىم ،
تۇتقۇن بولۇپ ھەر جايدا تۇرمىلەرگە قامالدىم .

ۋىجدانى ھەم ئىمانى يوق بەگ ، غوجام ھەر جايدا بار ،
قاغا ، قۇزغۇن خان ۋەتەندە ، يازدىمۇ بولماس باھار .

كۆز يېشىم يامغۇر بولۇپ ئاقار كۈندە توختىماي ،
بۇلاڭ ـ تالاڭ بولغان ۋەتەنگە مەن تەۋپىق ① قانداق چىداي ؟

ئېھ ۋەتىنىم ، غەمگۇزارىم ـ مېھرىبانىم ئانا يەر ،
ئالەمدە تەڭداشسىز شەرقتىكى بىر گۆھەر .

ھەر كۈنلۈك ئۆتتى بەختسىز بۇ قاراڭغۇ زۇلمەتتە ،
پەن ـ بىلىمنى تەرك ئېتىپ ياتتىڭ ئۇيقۇ ـ غەپلەتتە .

ئىس ـ تۈتەك ئىچرە قالدى — ئەل ۋەتەن ھالى خاراب ،
پەرز ئەمەس ناخشا ـ ساز بىزگە، ساتار ، سۇناي ، دۇتار ـ راۋاب .

ئېھ ، ۋەتىنىم بايلىقىم ، كۆڭۈل شادى يايلىقىم ،
سەن ئۈچۈن پىدا ئوغۇلمەن ، تەقدىم ساڭا بارلىقىم .

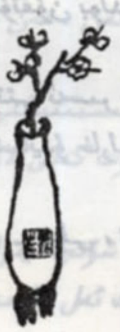

---

* بۇ شېئىرنى ئابدۇقادىر توختى ئەپەندى ئېيتىپ بەرگەن . 1930 ـ يىللاردا چەت ئەلدە يازغان بولۇشى مۇمكىن .

① تەۋپىق ـ توغرا يولنى تاللىغۇچى دېگەن مەنىدە .

بىز ئۇيغۇرنىڭ باللىرى

بىز ئۇيغۇرنىڭ باللىرى كۆڭلىمىز نۇرلۇق ،
بىسىپ ئۆتكەن ئۇزاق هايات يولىمىز ئۇلۇق .

كۆپ زامانلار سەرسان بولدۇق زالىم قولىدا ،
دەريا ـ دەريا قانلار تۆكتۇق ئەرك يولىدا .

بىزگە گويا دوزاخ بولدى بۇ ئانا ماكان ،
ئەسىر بولدۇق ، ئۇتقۇن بولدۇق هالىمىز يامان .

كۇرەش بىلەن ئۆتتى ئەسىر ، شانىمىز ئۇلۇق ،
بىزگە ئەمدى ياراشمايدۇ خارلىق ۋە قۇللۇق .

1930 ـ يىلى ، تۇركىيە ، ئىستانبۇل

بارىمكەن

ۋەتەنداشلار ، قېرىنداشلار ئەي ۋەتەندىن ئايرىلىپ ،
ئەمدىلا بولغان ئۈچۈرما سۈندى قاناتلار قايرىلىپ .

نېمە كۈن بولدى ۋەتەنگە ؟ ھەممە يەردە دەرد ـ ئەلەم ،
خانىش كەبى ئاي جامالىم قۇل ـ دېدەك بولدى سېنەم .

مەن پېقىر مەشرەپ كەبى يۇرتۇم يىراقتا دەگدە مەن ،
ئېھ ، غېرىب مىسكىن ۋەتەن ، مەن سېنىڭ دەردىڭدە مەن .

قارا دېگىز ① ساھىلىدا قىسمىتىڭنى ئاڭلىدىم ،
دىلنى پەندە تولدۇرۇپ ئوت كەبى لاۋۇلدىدىم .

قەدىمىم يەتتى ۋەتەنگە ، شۇنچە يىراق مەنزىل بېسىپ ،
سۆزلىمەك بۇرچۇم مېنىڭ ئەل ئالدىدا كەسكىن كېسىپ .

بارىمكەن ئاركاداشلار ، بارىمكەن پىدائىيلەر ،
باغلىدىم بەلنى بېلىمدە ، ئاشسۇن ئەمەلگە غايىلەر !

توپىلىنايلى ، جۆر بولايلى ، ئەي ۋەتەن دۆلدۆللىرى ،
يەڭىلى تۇرگەن ، كۆكنى تىرنىگەن قىزلىرى ، ئوغۇللىرى .

1933 ـ يىلى

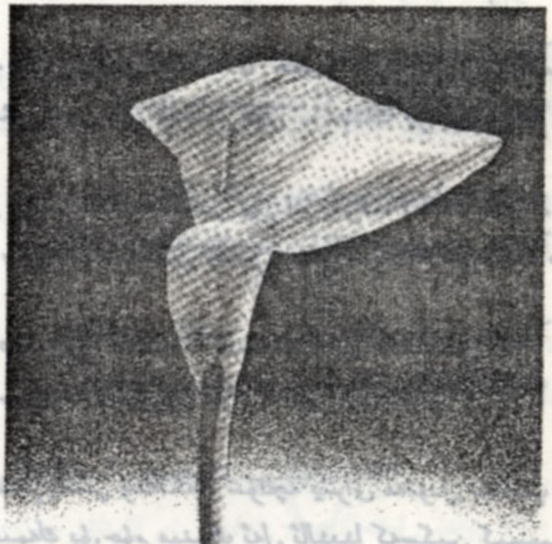

①قارادېڭىز ـــ ئىستانبۇل يېنىدىكى دېڭىزنى دېمەكچى .

ياغمىدى *

قاغجىراپ كەتتى زېمىن ئاسماندىن قار ياغمىدى ،
توڭلىدى جانلىق تامام ئەلگە باھار ياغمىدى .

شىبەك ① دېگەننىڭ نەشتىرى تەگدى جانغا سوغ كەبى ،
ھەممە يەر كەتتى قۇرۇپ سۆيگۈ زىنھار ياغمىدى .

سۆيگۈسىز قالدى زېمىن ، يوقالدى ھەممە ئىس بولۇپ ،
ئىس ـ تۈتەك ئىچرە ۋەتەن ، ئاگا بىر يار ياغمىدى .

ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ ياش تۆكۈش ھاجەت ئەمەس ،
دات بېسىپ كەتكەن قىلىچتىن دۈشمەنگە ئازار ياغمىدى .

... ...
... ...

1933 ـ يىلى

----

* بۇ شېئىر ئەسلى ئون نەچچە كۇپلېت بولۇپ ، ئىزچى ئەسلەپ بېرەلمىگەن .
① شىبەك ـــ جاللات شىبەك شىسەينى دېمەكچى .

كەلمىدى *

تەلمۈرۈپ كۈتتۈم نىگارنى ، بۇ يەرگە نىگار كەلمىدى ،
كۆڭلى ئاق ، تېنى ئىپار ، قەلبى باھار كەلمىدى .

ئىزدىسەم كۆككە بېقىپ زوھرە يۇلتۇزۇم قېنى ،
مامۇق بۇلۇت ئىچرە پەرى ، شاد روزىغار كەلمىدى .

كارۋىنىم قىلسا سەپەر غەرب تامان قوقانىگە ،
كۆزلىرىم ئارقامدا قالدى ، خۇش ئىنتىزار كەلمىدى .

تاپمىدىم ئالەم كېزىپ كۆڭلۈمگە ھەمراھ بىر پەرى ،
ھۆر گۈلىدىن گۈل تېزىپ ، قاشىمغا ئۈز يار كەلمىدى .

بۇ زېمىنىنىڭ تۇپرىقى شور ، سۇلىرى كەتتى سېسىپ ،
بار قەلبىمدە دەرد ـ ئەلەم ، كۆڭۈلگە ئەسرار كەلمىدى .

مەن يۇرۇپ چۆللەر ئارا يارىمنى ھەر يان ئىستىدىم ،
ۋە لېكىن قالدىم پىراقتا ، روخسى گۈلنار كەلمىدى .

1933 ـ يىل

* بۇ شېئىرنى غۇلجا شەھەر شەرق مەھەللىسىدىكى ئابدۇقادىر داموللام 1995 ـ يىلى يازدا ياد ئېيتىپ بەرگەن . ئابدۇقادىر داموللام ئەسلى ۋەتەنپەرۋەر ئالىم ئابدۇقادىر ئەزىزىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، ئۇ 1924 ـ يىلى دادىسى قەستكە ئۇچرىغان يىلى تۇغۇلغان .

قۇياش تۇغقاندا *

تۇغدى قۇياش ، چاچتى نۇر يۇرتىنىڭ تاغۇ تاشىغە ،
ئۇنىڭ ئىللىقى يەتتى مەزلۇم خەلق باشىغە .

قۇياش نۇرى يورۇتقان ئىنقىلابنىڭ گۈلى بىز ،
يۇرتىمىزگە چېچىلغان ئىلىم ـ ئېرپان نۇرى بىز .

يوللىرىمىز ئېچىلدى باسىمىز غالىپ قەدەم ،
يورۇق كۈندىن نۇر ئېلىپ ، نۇر چاچىمىز دەممۇ دەم .

1933 ـ يىل

---

* « سامان يولى » : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 146 ـ بەت .

چۇقان

ئاڭلىدۇق ئەي ئانا دىيار سىندىن چۇقان ،
پارتلىدى زالىملارغا قارشى ۋولقان .
پاچاقلاشقا قۇللۇق كىشەن – زەنجىرىنى ،
ئالغا ،
ئارتقا قايتما جەڭدىن باتۇر ئىنسان .

1933 – يىلى ، فېۋرال

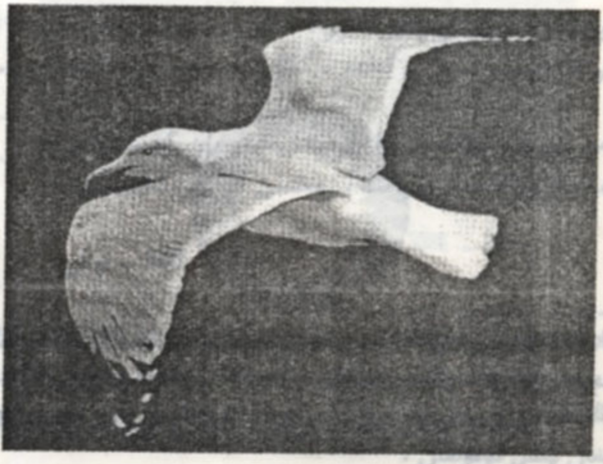

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ، ئويلىساڭچۇ ؟

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ، ئويلىساڭچۇ ،
ئىززىتىڭ ، ھۆرمىتىڭ كەم بولۇرمۇ ؟
كۆكرىكىڭدىن يېنىپ تۇرمىسا ئوتلىرىڭ ،
ئەللىرىڭ ، يۇرتلىرىڭ نۇر بولارمۇ ؟

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ؟ ئويلىساڭچۇ ،
ئىززىتىڭ ، ھۆرمىتىڭ كەم بولارمۇ ؟
تىغ ئېلىپ ، ئاتلىنىپ جەڭ قىلمىساڭ ،
يۇرتلىرىڭ ، خەلقلىرىڭ ھۆر بولارمۇ ؟

1933 ـ يىلى ، قەشقەر

ئۆزۈم كىچىك *

ئۆزۈم كىچىك ، سۆزۈم چوڭچوڭ ،
مەن بىر ئېچىلغان نازۇك چېچەك .
ئوقۇمىغانلار پۇچەك ـ پۇچەك ،
ئۇنىڭ ئوتى دائىم ئۆچەك .

مەن بىر كىچىك ئۇيغۇر ئوغلىمەن ،
بەك توغرا مەن ، بەك توغرا مەن .
مەكتەپلىكمەن يۈزۈم پارلاق ،
ئەخلاقسىزلىق مەندىن يىراق .

---

* بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ۋەتەننى دەپ *

ۋەتەننى دەپ ، ئەلنى دەپ ،
چەكتىم پىغان ھەسرەتلەر .
مەكتەپ ئاچسام يۇرتۇمدا ،
ياغدى باشقا لەنەتلەر .

كۆڭلى قارا ، زەھەرلەر ،
پاسىق سۆگەك غالچىلار .
توساق قۇردى يولۇمغا ،
ئىشان ، داخان ، پالچىلار .

سەللە يوغان ئىمان يوق ،
ۋىجدانىنىڭ يوق تېگى .
داستىخاندا بىر ئىنساپ
يوق ئۇلاردا ئەل غېمى .

« جەدىد » ① دېدى موللىلار ،
«جەدىد » دېدى بەگ ـ غوجام .
چالما كېسەك قىلىندى ،
مۇئەللىملەر موللاچام② .

ھەقىقەتنىڭ نۇرى بار ،
زۇلمەتلەردە پارلىغان .
ئاركىداشلار ئۈمىدلىك ،
پەن يولىدىن يانمىغان .

1934 ــ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى پېشقەدەم مائارىپچى ، ئۆزۈن يىللىق مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇقادىر توختى ئەپەندى دەپ بەرگەن .

① جەمئىيەت ـ يىغىلىق تەرەپدارى ، يىغىلىقتا ئىشتىلىكۈچى.

② موللاچام ـ شۇ چاغلاردا ئايال ئوقۇتقۇچىلار موللاچام دەپ ئاتىلاتتى .

بۇرادەرلەر *

بۇرادەرلەر يول كۆرۈڭلارى ،
يەنە غېرىب باشىمە .
تاغدا تاشلار چىقتى كۆكلەپ ،
كۆزدىن ئاققان ياشىمە .
پارلاق ئۈمىد يۇلتۇزلىرى ،
نۇر ساچتى يولداشىمە .
قەدەم قويدى ئىقبالىمىز ،
ئەۋج ئىززەت تاغىگە .
يول ئېچىلدى ئەمدى بىزگە
سائادەتنىڭ باغىگە .

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىلى 1 ـ نەشرى ، 145 ـ بەت .
* شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

كۆيدۈرەيلى ئاسارەتنى

ئاركاداشلار توپلىنىپ بىز ،
دىلغا ئىلىم تولدۇرۇپ .
يۈكسىلەيلى ئەمدى ئالغا ،
خەلقىمىزنى ئويغىتىپ .

بىزگە توسقۇن قارا كۈچلەر
ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ .
كۆيدۈرەيلى ئاسارەتنى ،
ھەممىمىز تەڭ قوزغىلىپ .

1934 ــ يىل

پارچە *

«كىم كۆرمشكە تەييار؟» دەپ چاقىرىق قىلسا ،
سوقۇپ تۇرغان يۈرىكىمىنىڭ بىلەن «مەن» دېگىن .
ھۆرلۈك كۈلۈك كۆرەشلەردە ئېچىلسا ،
«بۇ گۈللەرنىڭ باغۋىنى ـ مەن» دېمىگىن .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

---

* بۇ پارچىنى ماتارىپچى ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ئېيتىپ بەرگەن .

قوشنىمىزنىڭ بالىسى

قوشنىمىزنىڭ بالىسى تۇردى مەمەت ،
ئەسكەرلىككە بارمىغان ھاماقەت .
مەھمۇت سىجاڭ ① كەلسە ئۇنىڭ قېشىغا ،
بولالمىغان ئۇ قىلچىمۇ ساداقەت .

ئۇ بىلمەيدۇ بۇ ۋەتەن ئاھۇسىنى ،
شۇڭا بىلمەس ئۇ يېرىدە ھەقىقەت .
تاڭ سەھەردىن كۈن پاتقۇچە ئۇخلىغان ،
شۇڭا ئۇنىڭ كۈنى گويا قىيامەت .

ئىزچىلار ناخشا ئېيتىپ كەلسە يېقىن ،
ئۇ كېتەر شورۇق ② تامان ، تۆركۆل ③تامان .
لاي غەزەل ، مەزلۇم سۈپەت ئادەم دېگەن
بىزگە تەھدىت ، يەرگە يۈك بۇ بىر نادان .

1934 ـ يىلى ئاتۇش .

---

① مەھمۇت سىجاڭ ـــ ئاپتۇر مەھمۇت مۇھىتىنى دېمەكچى . ئۇ 30 ـ يىللاردا قەشقەردە ماتارېيلى ئالاھىدە قولىغان مەشھۇر شەخس .

②③ شورۇق ، تۆركۆل ـــ ئاتۇشتىكى كەنتلەرنىڭ نامى .

ئېشىپ كەتتى

كۆز ئېچىپ ئەتراپىقا باقساق ، ھەممە جاي قاراڭغۇ يەر ،
زۇلمىتى ئىچرە خەلق ھالى ئۇنىڭ بەتتەر ، بەتتەر.

تاغدا ئىسيان ، چۆلدە چۇقان ، ئەلدە نەپرەت يوقالغان ،
ئۇيغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن ھالىڭ خەتەر ، ھالىڭ خەتەر.

ئىنقىلاب ①ئۇچقۇنلىرى يۇلتۇز بولۇپ ئاقتى بۇگۈن،
نۇر زىياسى پارلىدى ئۇيقۇڭ يېتەر ، ئۇيقۇڭ يېتەر .

كۆزلىرى قانداك قىزىل ، قولىدا شەمشەر ئۇنىڭ ،
بۇ زېمىنىنىڭ باغلىرىنى چەيلەپ بۇگۈن جاللات يۈرەر .

نەگە باقسام كى كۆرەرمەن نالىلەر، پىغاننى مەن،
ھەر قەدەمدە ئاسىي ـ مۇناپىق ، خەلقىمنى پۇلغا ساتتىلەر .

كۆزۈڭنى ئاچ ئەھلى خەلق يىراق ② بىزدىن ئېشىپ كەتتى ،
بىرلىشەيلى كۈچ بولۇپ بىز ، بىزگە مەنسۇپ ئانا يەر .

1934 ـ يىلى ئاتۇش

---

①خوجىنىياز ھاجى قوزغىغان قومۇل دېھقانلار ئىنقىلابىنى دېمەكچى .

②يىراق ــ ياۋروپا ۋە تۈركىيىنى دېمەكچى .

قۇتۇلۇش يولىدا *

سەن ئۈچۈن ئەي يۇرتىمىز ، پىدا بولسۇن بۇ جانىمىز ،
قۇتۇلۇش يولىدا سۇدەك ئاقتى بىزنىڭ قانىمىز .

قان كېچىپ ھەم جان بېرىپ ، ئاخىر قۇتۇلدۇردۇق سېنى ،
قۇتۇلۇشقا قەلبىمىزدە بار ئىدى ئىمانىمىز .

يۇرتىمىز بىز يۈز – كۆزۈڭنى قان بىلەن پاكىزلىدۇق ،
ئۆرلىگەن يالقۇن بىلەن پاكلاندى بەلكىم نامىمىز .

يارۇ ھەمدەم بولدى بىزنىڭ ھىممىتىمىز سەن ئۈچۈن ،
شانۇ شۆھرەتلىك ئىدى ھىممەت بىلەن ئەجدادىمىز .

ئاتىلارنىڭ جەڭلىرى ئۆچمەيدۇ تارىخ بېتىدىن ،
نەسلى قالدى جەڭگىۋار — بىز ئۇنىڭ ئەۋلادى بىز.

مىلىتارىست بولدى گۇم ، ياۋدىن ھەم ئەل ئامان ،
ياشىسۇن ، مىڭ ياشىسۇن گۈزەل ئىستىقبالىمىز !

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 – يىل 1 – نەشرى 142 – بەتتە شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس.

كەلدى *

يەرنىڭ ئىسسىق يۈرىكىدىن تۇغۇلغان ،
ۋەتەن ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ بەل باغلىغان ،
ئانىلارنىڭ نالە ـ زارىنى ئاڭلىغان ،
بالىلارنىڭ غەمگۇزارى پىدائىسى كەلدى .

ئاسمىنىمىدىن كۆچۈپ كەتكەن يۇلتۇزلار ،
ئوچىقىمىدا ئۆچۈپ كەتكەن قوقاسلار ،
سايدا ياتقان تاش ئەمەستۇر ، ئۇ باشلار ،
ھۆرلۈك ئېلىپ بۇ تۇپراققا پىدائىسى كەلدى .

بۇ زامانىڭ زومىگەرى شېڭ ① دۇبەن ،
ئۇ يىرتقۇچ ئىت ـ تۇڭگۇزدىن تۆرەلگەن ،
ئۇ بىزلەرنىڭ قېنىمىزدىن سەمرىگەن ،
قىلماق ئۈچۈن ئۇنى لەت ، پىدائىسى كەلدى .

بىز ئىنچىلار سىلەرگە ھەمدەم بولىمىز ،
مىڭ ياشا ، مىڭ ـ مىڭ ياشا پىدائىيلار .

مەھمۇد باش ، سەركەردىمىز شاھ مەنسۇر ،
ۋەتەن ئۈچۈن قان ئاققۇزغان داھىيلار .

مىڭ ياشا ، مىڭ _ مىڭ ياشا پىداﺋىيلار ،

....

1934 _ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ئەسلەپ بەرگەن .
① شىڭ دۇبەن _ شېڭ شىسەي

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى*

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى بىز ،
يۇرتقا قۇربان ياشلىرىمىز .
ساغلام كۆڭۈل ، ساپ ۋىجدان ،
بىزنىڭ يولداشلىرىمىز .

چېكىندى بىزنىڭ يۇرتىمىزدىن ،
جاھالەت بىرلەن زۇلمەت .
ئېچىلدى ئەمدى كۆزلىرىمىز ،
خۇراپاتتىن بولدۇق ئازاد .

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى بىز ،
كۈرەش بىلەن تاپتۇق ھايات .
ئەل قەلبىنى ئويغىتىمىز ،
ئويغىنىشتىن كېلەر نىجات .

1934 ــ يىلى ، ئاتۇش

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ــ يىل نەشرى ، 144 ــ بەت .

ئالتۇن ئۆلكە*

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، ئالتۇن تاغۇ تاشلارى ،
ئالتۇن رەڭدە چاقنايدۇ بۇغداي ، قوناق ئاشلارى .

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، بىز پىداكار ياشلارى ،
قەھرىمانلىمىز ئېرپاننى ، بىز ئىلىم يولداشلارى .

بۇ ئۆلكىنىڭ پەرزەنتى ھەر بىرىدۇر ئارسلان ،
جەڭگە تەييار ئەرك ئۈچۈن بۇندا سانسىز قەھرىمان .

يۇرتىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، بىز ئۇنىڭ قۇربانى بىز ،
بەخشەندە بولدى ئاگا ، قەلبىمىز ـ ۋىجدانىمىز .

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىيرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 146 ـ بەت .

* بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن !

ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن ، بىزمۇ شادان بولىنىڭ ①،
ئىلمۇ ئېرپان يولى ئۈچۈن ئەمدى قۇربان بولىنىڭ .

نەچچە يىللار ئۇخلىدۇق ، كۈندۈز ئىدى قاراڭغۇلۇق ،
ئېچىلىپ ئېرپان يولى قاراڭغۇلۇق بولدى يورۇق .

ئەي ۋەتەن ئەۋلادى ئەمدى ئۇيقۇدىن كۆزۈڭنى ئاچ ،
تۇتۇشۇپ قوللارغا قول شادۇ خەندان بولىنىڭ .

ئىلمۇ ئېرپان نۇرى ئال ، مىللىتىڭ باشىغە ساچ ،
ئۆزگىدەك ، ئۆز يۇرتىمىزغا بىزمۇ سولتان بولىنىڭ .

1934 – يىلى ، ئاتۇش

① بولىنىڭ —بولايلى دېگەن مەنىدە .

قوپ ، ئەي ئاداش !

قوپ ، ئەي ئاداش ئەتراپىڭغا باق ،
باق نە كۆرەرسەن ! ئويلىغىن ئۇزاق .
دەرسۇ ئىبرەتلەر كېلەر جاھاندىن ،
ياۋروپالىقلاردىن ئال ئەمدى ساۋاق .

بىر ، ئىككى ، ئۈچ ...
بىرلىكتە زور كۈچ .

ئۇلار ئىلمۇ ھېكمەتتە يۈرەر ،
سىنەسىدە كۆپ ھىممەتتە يۈرەر .
يەردە ، ھاۋادا ، سۇدا ئۈزۈرلەر ،
جۈملە جاھاننى يۇتماق ئىستەرلەر .

بىر ، ئىككى ، ئۈچ ...
بىرلىكتە زور كۈچ .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

جاھالەت *

كۆكرەك كېرىپ جەڭ قىلدۇق قاراڭغۇلۇق جاھالەتكە ،
باشلاش ئۈچۈن بۇ ۋەتەننى ئاسايىشلىق ـ ئادالەتكە ،
شۇ تۇپەيلى قالدۇق مانا تۇرلۇك ـ تۇمەن ھاقارەتكە ،
ئېرىشمەيلا ھالاك بولدۇق ئارزۇيىمىز سائادەتكە ،
قولدىن كەتتى بۇ تۇپراق ، تولدى ئېغىر ئاپەتكە .

جاھالەتنىڭ قارا تەمى ، زۇلمەتنى تېتىدۇق ،
كۆكرەكلەركە ئوق تەگسە ، بۇنى تېخى بىلمىدۇق ،
يىلان چاقسا يۇرەكنى «دۇشمىنىم بۇ» دېمىدۇق ،
ئۆيگە كىرگەن ئاپەتنى يەنجىپ ، بىتچىت قىلمىدۇق ،
ئېرىشەلمەي بەختكە ، قالدۇق بۇگۈن لەنەتكە .

ئۆيدىن چىقىپ قارىساق : ئاسمىنىمىز بىپايان...
بايلىقىمىز بىھېساب مىسلى دېڭىز ، بىر ئوكيان ،
ئۆزگە بىلەن كارى يوق ئۆز غېمىدە ھەر ئىنسان ،
ئانا تۇپراق ـ ئانا يەر ، ئانا ئاسمان پەرىشان ،
ئاسمان ، زېمىن ئايلاندى قورقۇنچلۇق لەھەتكە .

بىر قونالغۇ ئالەم بۇ پەقەت بىرلا كېلىمىز ،
كۆزنى يۇمۇپ تۇرمايلى ئويغاق تۇرسۇن كۆزىمىز ،
ۋەتەن ئۈچۈن ، ئەل ئۈچۈن كېرەك بولسۇن تېنىمىز ،
شۇندا مىللەت ھۆر بولۇر ، روناق تاپار ئېلىمىز...
يۈز كېلەيلى ئەي دوستۇم ، بۇ ئېزىلگەن مىللەتكە !

1934 ـ يىلى

---

*بۇ شېئىرنى غۇلجا شەھەر شەرق مەھەللىسىدىكى مەرھۇم ئابدۇقادىر دا- موللام 1995 ـ يىلى مايدا يادقا ئېلىپ بەرگەن . لېكىن ئاخىرقى ئىككى مىسراسىنى ئەسلىيەلمىگەن . ئابدۇقادىر دامموللام ئەسلى ۋەتەنپەرۋەر ئالىم ئابدۇقادىر ئەزىزىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، ئۇ 1924 ـ يىلى دادىسى قەستكە ئۇچ- رىغان يىلى تۇغۇلغان .

ئويغان ، خەلق *

ئويغان ، خەلق ! يۇرتۇڭنى سەن قۇتۇلدۇر ،
مەكتەپ بىلەن چىراغ ياقىپ ، نۇر تولدۇر .

پۈتسۇن ئەمدى زۇلمەت ، دەۋرى ئىستىبدات ،
شۇم تەقدىردىن ، قارا كۈندىن بول ئازاد .

سائادىتىڭ ئۈچۈن تىرىش ، ھىممەت قىل ،
پەرزەنتلەرنى ئاقارتىشقا خىزمەت قىل .

دىس تۇر ، ئەمدى ئاتلان خىزمەت يولىغا ،
ھوما قۇشى قونسۇن ئەۋلاد بېشىغا .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

----

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ،
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 143 ـ بەت .

بىز ــ مۇئەللىم*

بىز ــ مۇئەللىم! يۇرتلاردا مەكتەپ ئاچىمىز ،
خەلقىمىزگە يوپيورۇق نۇرلار ساچىمىز .

تالاي يىللار زۇلمەتتە تىنەپ خار بولدۇق ،
ئىلىم ـ ئېرپان يولىغا شۇنچە زار بولدۇق .
خۇراپاتتا قالدۇرۇپ ئەزدى زالىملار ،
كۆزلىرىمىز قارىغۇ كۆپ ناچار بولدۇق .

بىزنىڭ ماڭغان يولىمىز سائادەت يولى ،
بىز ۋەتەننىڭ يېڭىدىن ئېچىلغان گۈلى .
ئوقۇتىمىز ئەۋلادنى يېڭى پەن بىلەن ،
يۇختا بولسۇن مەكتەپنىڭ بېسىلغان ھۇلى .

يورۇق تاڭغا تەلپۈندى ۋىلايىتىمىز ،
ئىلىم بىلەن تىكلەنگەي ئىناۋىتىمىز .
مەنبە بولدى ئېرپانغا يۇرتىمىز ئاتۇش ،
ئېرپان بىلەن ئېچىلغاي سائادىتىمىز .

1934 ــ يىلى، ئاتۇش

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىپدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 141 ـ بەت .

ۋەتەن ئۈچۈن*

ۋەتەن ئۈچۈن تەرەققىيات ئىستەرمىز ،
ئارزۇيىمىز راۋاجلانسا ماتارىپ .
جاننى پىدا قىلدۇق ئەزىز ئۆلكىگە ،
بىزنىڭ يۈرەك زامانلارغا مۇخالىپ .

بولسا دېيمىز بىزدە ھوقۇق ، ئادالەت ،
بولسا بەربات خۇراپاتلىق ، جاھالەت .
شۇنىڭ ئۈچۈن ياشىسۇن بۇ ئىنقىلاب ،
زاۋال تاپسۇن ، ناھەقچىلىق ، ئىختىلاپ .

پورەكلىسۇن گۈزەل باھار گۈللىرى ،
شوخ سايرىسۇن يۇرتىمىز بۇلبۇللىرى .
ئىقبال ئۈچۈن بولايلى بىز ئىتتىپاق ،
جىلۋىلەنسۇن مەرىپەتنىڭ نۇرلىرى .

1935 ـ يىلى،ئاتۇش

----

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىيىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 140 ـ بەت.

مۇئەللىم *

زۇلمەت قاراڭغۇغا ئوت ياققۇچى مۇئەللىم ،
قارغىش تەككۈر دۈشمەنگە ئوق ئاتقۇچى مۇئەللىم .

زۇلۇم بولغۇن ئىس كەبى تاراپ ئانا تۇپراقتا ،
قالدى خەلقىم زۇلمەتتە ئازاب بىلەن پىراقتا .

ھەر جايغا مەن قارىسام ئاچچىق ئەلەم نالە ـ زار ،
تېپىلمىغان زېمىندە بۇ خەلقىمگە غەمگۇزار .

ئىس ـ تۈتەكنىڭ ئىچىدە قالدى خەلقىم بىگۇمان ،
ھېچبىر خۇشلۇق بەرمىدى ئۆز يېرىمىز بۇ زامان .

ساۋاتسىزلىق ، يۇرتۋازلىق بۇزدى بىزنى ـ سەپداشنى،
بىلەلمىدۇق ئادەمدەك بۇ تۇپراقتا ياشاشنى .

ھەر قەدەمدە ھەر جايدا كېرەك بىزگە مۇئەللىم ،
قۇتقۇلايلى زۇلمەتتىن ئېلىپ ئۇندىن زور بىلىم .

1935 ـ يىلى ، قەشقەر .

---

*بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئىمىنجان تۇرسۇن ئوقۇپ بەرگەن .

مۇئەللىم *

زۇلمەت قاراڭغۇغا ئوت ياققۇچى مۇئەللىم ،
قارغىش تەگكۈر دۈشمەنگە ئوق ئاتقۇچى مۇئەللىم .

زۇلۇم بولغان ئىس كەبى تاراپ ئانا تۇپراقتا ،
قالدى خەلقىم زۇلمەتتە ئازاب بىلەن پىراقتا .

ھەر جايغا مەن قارىسام ئاچچىق ئەلەم نالە ـ زار ،
تېپىلمىغان زېمىندە بۇ خەلقىمگە غەمگۇزار .

ئىس ـ تۈتەكنىڭ ئىچىدە قالدى خەلقىم بىگۇمان ،
ھېچبىر خۇشلۇق بەرمىدى ئۆز يېرىمىز بۇ زامان .

ساۋاتسىزلىق ، يۇرتۋازلىق بۇزدى بىزنى ـ سەپداشنى،
بىلەلمىدۇق ئادەمدەك بۇ تۇپراقتا ياشاشنى .

ھەر قەدەمدە ھەر جايدا كېرەك بىزگە مۇئەللىم ،
قۇتۇلايلى زۇلمەتتىن ئېلىپ ئۇندىن زور بىلىم .

1935 ـ يىلى ، قەشقەر .

---

*بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئىمىنجان تۇرسۇن ئوقۇپ بەرگەن .

ئەي ئانا يەر

ئەي ئانا يەر ، كۆزلىرىڭدە ئۈمىد پارلار ھەر زامان ،
ئۈستۈڭدىدۇر گاھى تۇتۇق ، گاھى روشەن كۆك ئاسمان .

ئۆتتى تارىخ ، ئۆتتى يىللار ، ئىستىبداتلار ئۆتتى كۆپ ،
جەڭ ـ چېلىشلار يالقۇنىدا چىقتى سانسىز قەھرىمان .

ئەي ئانا يەر ، پاك مۇقەددەس سەندە بىزنىڭ جانىمىز ،
سۆيگۈ ـ مېھرىڭ ۋە سۈتۈڭدىن پۈتتى بىزنىڭ قانىمىز .

جان تىكىپ چۈشتۇق كۈرەشكە ئىلىم ـ ئېرپان يولىدا ،
ئاھ ، لېكىن جاھىل كۇرۇۋھ بىزنى يوقاتماق كويىدا .

بەلنى باغلاپ توختىماستىن باسىمىز مەزمۇت قەدەم ،
ئەمما بىزگە باش پاناھدىن بەكمۇ لازىمدۇر ياردەم .

ئەل يوقالماي ، كەلدى سەندە جەڭدە كۆكلەپ بەرق ئۇرۇپ ،
قايىنىغان قان ، چاقنىغان تىغ بولدى دائىم يارىمىز .

ئەمدى ئەلنىڭ بەختى كەلدى دەپ خۇشال بولغان ئىدۇق ،
ئۆرلىدى تەتۈر قۇيۇن ، توسالدى يول ، داۋانىمىز .

كۆپ زامان تارتتۇق نادانلىق دەردىنى ۋەيران بولۇپ ،
ئەمدى ئاچساق يېڭى مەكتەپ توسالدى ئىلىم ـ ئېرپانىمىز .

1935 ـ يىلى ، ئاتۇش

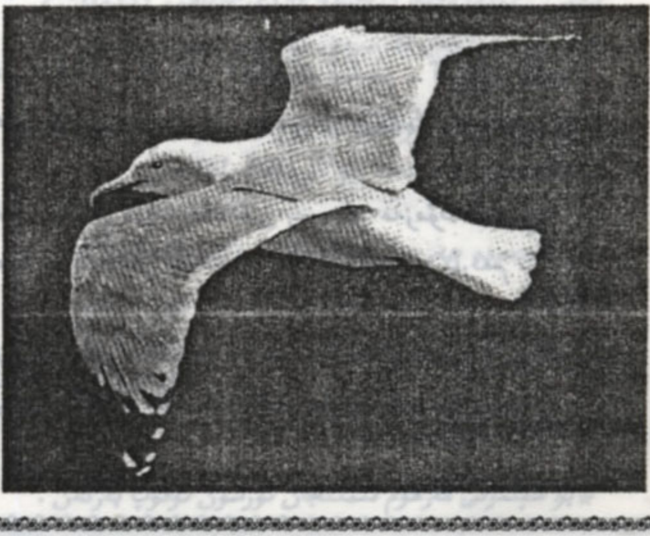

ئىزچىلار *

بىز ئىزچىلار بىز ، قوللىرىمىز كالاك ،
كۆزىمىز نۇرلۇق ، قەلبىمىز ساغلام .
خەلق يولىدا ئالغا باسىمىز ،
دۈشمەنگە قارشى ساقلاپ ئىنتىقام .
ئۆگەن تىرىشىپ ، ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قاينار ۋىجدانلار .

ئۇزۇن ۋاقىت بىز زالىم قولىدا ،
ئىشلىيەلمىدۇق خەلق يولىدا .
قۇللۇق ئورنىدىن ئەمدى دەس تۇردۇق ،
ئالغا ئۆرلەيمىز ئېرپان نۇرىدا .
ئۆگەن ، تىرىشىپ ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قاينار ۋىجدانلار .

ئۆسكەن يۇرتىمىز تاغلىق ، شېغىل تاش ،
ۋەتەن غېمىدە پىدادۇر بۇ باش .
ماڭغان يولىمىز نىجاتلىق يولى ،
قايتما بۇ يولدىن ئىزچى قېرىنداش !

ئۆگەن ـ تىرىش ، ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قايىنار ۋىجدانلار .

1935 ـ يىل

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 146 ـ بەت .

كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ *

(1935 ـ يىلى تەۋپىق ئاتۇشتا يولغا قويغان يېڭى مائارىپنىڭ نەتىجىلىرىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ تەسىرىنى باشقا جايلارغا كېڭەيتىش مەقسىتىدە 40 نەپەر ئوقۇغۇچىنى تەشكىللەپ ، ئۇلارنى پەيزاۋات ، توققۇزاق ، ئوپال ، تاشمىلىق ، يېڭىسار ، قەشقەر قاـ تارلىق جايلارغا پىيادە ساياھەتكە ئېلىپ بېرىپ ، ئاقارتىش پائالـ يىتىنى قانات يايدۇردى . ئۇلار ساياھەتتىن قايتقىنىدا ئاتۇش كوچىلىرىدىن مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ ئۆتەتتى .)

سەپەر قىلدۇق ، تاغلار ئاشتۇق ،
يېڭىلىقتىن نۇرلار ساچتۇق ،
خەلقىمىزگە قۇچاق ئاچتۇق ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

بىھۇدە يولنى ماڭمىدۇق ،
بىز يولدا ھەرگىز ھارمىدۇق ،
ئىشىمىز بىكار ھەم قالمىدۇق ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

پىيادە چۆللەردىن ئۆتۈپ ،
ھەر يەردە ئەللى ئۇيغىتىپ ،
كۆڭۈللىقنى قورقىتىپ ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

1935 ـ يىل

----
* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 148 ـ بەت .

ئانا *

سېنىڭكى زۇلمەت ئىچىدە قۇياش ،
نۇرلىرىڭدىن ئالەم مەشئەت .
ھەر قەدىمىڭ بۈيۈك بىر ياشاش ،
چەكسەڭمۇ كەر جاپا ـ مۇشەققەت .

كۆرمىش ئىچىدە چوڭ قىلدىڭ مېنى ،
بىلىم بېرىپ ئۇلۇغ قىلدىڭ مېنى .
ئۈمىد ـ ئارزۇ چېچەكلىرىگە ،
ئىرادىگە ، مول قىلدىڭ مېنى.

قارغىش تەككۈر بۇ مەينەت زامان
بىزگە خورلۇق بەرمىدى پەقەت .
بىلىم بىلەن ئاچىمىز يولنى
قەلبلەردىن تۆكۈپ مۇھەببەت !

ئوقۇدى ، ئوقۇدى ، ئوقۇدى ياشلار ،
مۇنبەت يەرگە ئايلاندى تاشلار .

سەن زۇلمەتنىڭ ئىچىدە قۇياش ،
سېنى بەختكە قىلىمەن ھاپاش .

1935 ـ يىلى ، قەشقەر

---

*بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئاللاۋۇدىن شاۋۇدۇن ئەپەندى دەپ بەرگەن .

نىمە كىرەك ؟ *

نىمە كىرەك ؟ ئەي سەبىي باللار ،
بىزگە بۇگۈن ، قىنى ئويلاڭلار .

ئىنزچىلارنىڭ قولىدا قەلەم
قەلبىدە بار نەپرەتنى ـ ئەلەم .

ئەگىشىڭلار ئۇلار كەينىدىن ،
ئۇلار جەڭگىۋار ، پاكتۇر غەيرىتىدىن .

بىز يۇرتلارنى ئارىلاپ كېلىمىز ،
خەلقىمىزگە بىلىم بېرىمىز.

بىزنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزار مەكتەپ ،
بىلىم ئېلىش ــ ئەڭ چوڭ ئەدەپ .

نىمە كىرەك ؟ ئەي سەبىي باللار ،
ئىنزچىلارنىڭ كەينىدىن مەڭگۈ مېڭىڭلار !

1935 ـ يىلى ، ئاتۇش

---

* بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئالاۋۇدىن شاۋۇدۇن ئەپەندى دەپ بەرگەن .

پارچە

سۆيسە سۆيمەن ،
يەر بىلەن يەكسان بولسا .
سۆيمىسە سۆيمەيمەن ،
مىسىرغا سۇلتان بولسا .

1935 ـ يىلى ماي ، ئاتۇش

ئىلتىجا *

نە بولۇردى رەھىمە قىلساڭ بۇ خەلققە پەرۋەردىگار ،
ھۆر بولسا ئىدى مىللەت چىقار ئىدى مىڭبىر خۇمار .

نە كۇناھ قىلدۇق ساڭا بۇنچە زار - خار بولغىلى ،
باش كۆتۈرمەي ئۆتتى كۈنلەر تۇردۇق ئەمدى كۆز يۇمغىلى .

باستى زۇلمەت ، باستى قىسمەت يۇرتتا ئىھسان قالمىدى ،
باستى كۈلپەت ، باستى غەپلەت ، دىلدا ئىمان يانمىدى .

قىش كېتىپ كەلدى باھار ، باھاردا قۇشلار مۇزلىغان ،
نەگە باقسام سوغ چىراي ، كۆڭۈل قەلبلەر توڭلىغان .

ئىھ ، مېنىڭ پەرۋەردىگارىم — پۈتكۈل ئالەمگە خۇدا ،
بىر قىلىچ بەر ماڭا ، دۈشمەن جانىدىن قىلاي جۇدا .

1935 - يىلى، ئۆكتەبىر

---

* بۇ شېئىرنى زەينۇل ئابىدىن داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان .

پارچە

نە بىلۇر ئېرپاننى ؟
كىشىكىم كۆرمەمىش مەكتەپ ،
ئالتۇندا كۆلا كەيسە ئېشەك ،
يەنە مەركەپ ، يەنە مەركەپ .

1935 ـ يىلى ، ئاۋغۇست

بىزنىڭ كۈنىمىز *

ئوڭ يېنىمغا باقسام قۇياش بار ،
سول يېنىمغا باقسام ، تولۇن ئاي .
بىز زۇلمەتتە شۇنچە بىغەم ياتىمىز ،
قېرىندىشىم ، ئەي تۇغقىنىم ھالىڭغا ۋاي !

سېنىڭ كۆزۈڭ بۇ قىسمەتنى كۆرمىدىمۇ ؟
سېنىڭ روھىڭ بۇ ئاچچىقنى سەزمىدىمۇ ؟
شۇم سىياسەت تەتنى قىيناپ ئەزمىدىمۇ ؟
ئۇخلىمىدۇق ئاچچىق يۇتۇپ بىر تالاي .

ئانا تۇپراق ، بۇ بايلىقلار ھەققىمىز ،
قولدىن كەتكەن ئەزىز ۋەتەن خەلقى بىز .
ئۆتۈپ كەتتى بىھۇدە بۇ كۈنىمىز ،
بولۇپ قالدۇق بىر بىچارە ، بىر گاداي .

تەس بوپ كەتتى بىزگە ئەمدى ياشىماق ،
بولسۇن قولدا ئۇمىد دېگەن بىر چىراغ .

---

* بۇ شېئىر ئېكىساق باشلانغۇچ مەكتەپتىكى مەرھۇم ئىمىنجان تۇرسۇن خاتىرىسىدىن ئېلىندى . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ شېئىرنى 1936 ـ يىلى يازغانلىقى مەلۇم .

مۇبارەك ۋەتەن *

ئەي مۇبارەك ئاتىلار يۇرتى — ۋەتەن ياشارسەن ،
پەرزەنتلەر باشىغا تېخى نۇرلار ساچارسەن .

تاغلىرىڭ ئالتۇن ، كۈمۈش ، زىلال سۇلار بويلايدۇ ،
دۈشمەنلىرىڭ بەك ئاچ كۆز ، تالىماقنى ئويلايدۇ .

ئوتلاقلىرىڭ ياپيېشىل سانسىز ماللار يايلايدۇ ،
قىمىز ئۈچۈن تاغ ئەھلى يىلقىلارنى بايلايدۇ .

ۋەتەن خەلقى ئويغانغىن ، ئاچ كۆزلۈگنى ئۆلتۈرما ،
بۇ جانىجان يۇرتۇڭنى غەپلەت بىلەن تولدۇرما .

ئەل يۇرتىغا تەر تۆكمەك پەرزەنت ئىشى ، بۇرچۇڭدۇر ،
يولغا چىققان كارۋانسەن ، ئىلىم ئېرپان رولچىڭدۇر .

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن ئىنياز ، تۇرسۇن زىرىنىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 142 ـ بەت . بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

تەنقىد *

سىلەردە بار ئەجەپ بىر خىل ئەيىبلەر :
نەشە ، هاراق ، ئەپيۇندەك كەيپلەر .

ئويناپسىلەر قەغەز ، قىمار دېگەننى ،
ئىت يېمەيدۇ سىلەر نان دەپ يېگەننى .

تەنقىد قىلدۇق ، ئەخلاقىڭىز تۈزۈلەر ،
تۈزۈلمىسە سىزدىن ئۈمىد ئۈزۈلەر .

نەشە تارتىپ رەڭگىڭىزدە هېچ قان يوق ،
شۇڭا سىزدە ئادەمگە خاس ۋىجدان يوق .

توغرا مېڭىڭ ، ئۆلگە ئېلىڭ بىزلەردىن ،
ئەملى ۋەتەن بىزار بولدى سىزلەردىن .

1936 ـ يىل

---

* ۋسلامان يولىدا : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 149 ـ بەت .

قۇتلۇق سەپەر*

ياتقان ئىدۇق ئاۋۇلدا بىز ،
ھېچ يەرنى كۆرمەي ئېزىلىپ .
كەلدۇق بۈگۈن ئەل ئايلىنىپ ،
ھەر يەردە خەلق ھالىنى بىلىپ .

بىز يولدا ھەرگىز ھارمىدۇق ،
بىھۇدە يولنى بىز ماڭمىدۇق ،
ئىشسىز بىكار ھەم ياتمىدۇق ،
ئىسيان سېلىپ ، جار سېلىپ .

ھەر جايدا ئادەم كۆپ ئىكەن ،
ھالى زەيىپۇ خار ئىكەن ،
دۈشمەننى ئۇلار بىلمىگەنىكەن ،
تۇردى ئورنىدىن ئويغىنىپ .

---

* بۇ شېئىرنى زىيئۇل ئابىدىن داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان . لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

قالمىدى *

نومۇس قالمىدى ساۋۇر ھاجىدا ،
ئىمان قالمىدى سوفى ھاجىدا .
ياغنى كەم كەملەپ ، خەلقنى ئالداپ ،
ئىنساب قالمىدى ھەسەن ياغچىدا .

چىقتى دوتەي پۇللارنى كۆزلەپ ،
يۇردى غالچىلار تىللانى ئىزدەپ .
قالمىدى ئىنساب ھېچبىر جاھاندا ،
كاززاپلار تاشلىرى كەتتى چىچەكلەپ .

---

* بۇ شېئىرنى مەۋلىۋى داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان . لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئەر بولساڭ *

كەلگىنە دوستلار ، قېرىنداشلىرىم ،
تۇتقىن قولۇمنى ۋەتەنداشلىرىم .
بىھۇدە بولماس تۆكۈلگەن قانلار ،
ۋەتەن ئۈچۈندۇر ئاققان ياشلىرىم .

قىنىدا تۇرسا داتلىنىشار قىلىچ ،
كۆكرەك قەپەسىم يۈرىكىمگە پىچ .
ئەر بولساڭ ئەردەك ياشىغىن ھەرئان ،
تىك تۇر ئۆلۈمگە ئىككىلەنمە ھېچ .

تەقدىرنى ئىنسان يارىتار ئۆزى ،
ياخشى ـ يامانىنى ئاڭقارسا كۆزى .
بەختىڭ ئاللاھتا بولسا سەجدە قىل ،
دۈشمەندە بولسا تارتىپ ئال ئۆنى .

1936 ـ يىل،نويابىر

----
* بۇ شېئىرنى مۇتەللىپ ئېيىلنىڭ قىزى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن ،
لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئۆز يەر دېگەن *

ئەي پاسىبان ئاتىلار،
غەپلەت چېكىپ ياتماڭلار.
ۋەتەن ئۇچۇن ياشاڭلار،
ۋەتەن ئۇلۇغ ئاناڭلار.
ئۆز يېرىڭدە ياشارسەن،
ئۇندا دۇنيا تاپارسەن.
ئۆز يېرىڭگە ھىممەت قىل،
ئۆز يېرىڭگە مېھنەت قىل.
ئۆز يېرىڭدە بەختىڭ بار،
ئۆز يېرىڭدە تەختىڭ بار.
ئۆز يەر دېگەن جەننىتىڭ،
ئۇندا بولۇر قىممىتىڭ.
ئۆز يەر دېگەن ئۆز ئانا،
ئۆز يەر دېگەن باشپاناھ.

1935 ـ يىلى ، ئاتۇش

---

*بۇ شېئىرنى ئاتۇشتىكى داڭلىق ئۆلىما مۇھەممەت داموللاھاجىم ئېيتىپ بەرگەن.

مەكتەپ

مەبدەئى ھىلمۇ ھايا ①مەكتەپ ئىرۇر ،
مەخزەنى سىدقو ساپا ② مەكتەپ ئىرۇر .

موزلىغان دىللارنى ھەم چۇن نەۋ باھار
سەبزە خوردام ئەيلىگەن مەكتەپ ئىرۇر .

توم تاراقى دۇنياۋى شەيئون ھەقىر③
قائىدى راھى ھۇدا ④مەكتەپ ئىرۇر .

كوللە مەن يەر جوكاما لەمغىل كاما ،
مەسلىكو دارى شىپا مەكتەپ ئىرۇر ⑤.

گەر باھار نۇر ئىزلىسەڭ مەكتەپلەرە ،
راھەتى ئىككى جاھان مەكتەپ ئىرۇر .

ھەر كىشى ئىلىم ئىزدەبان مەكتەپسىرى ،
قائىدى راھى ھودا مەكتەپ ئىرۇر .

ئىلمى ـ ئېرپان ئىزدىسەڭ زىندان يىراق ،
ئىلمى گۆھەر زوبدىسى مەكتەپ ئىرۇر .

ئەي ۋەتەن ئەۋلادى ، تۇر سەن ، ياتمىغىل ،
ھەم ئەقىلنىڭ گۆھىرى مەكتەپ ئىرۇر .

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل ، 1 ـ نەشرى ، 147 ـ بەت . بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

① مەبدەئى ھىلمۇ ھايا — مۇلايىملىق ۋە ھايانىڭ باشلىنىشى .
② مەخزەنى سىدقۇساپا — راستلىق ۋە پاكلىق خەزىنىسى .
③ دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن خەۋەر بەرگۈچى .
④ قائىدەى راھى ھودا — توغرا بولغان باشلاشنىڭ قائىدىلىرى .
⑤ مەسىلىكلەر شىپا تاپىدىغان دوختۇرخانا — مەكتەپ دېمەكچى .

دۈشمەننى سەن *

ئەپرىتىنىڭ تېشىپ تۇرسۇن يۈرىكىڭدە ،
ئۇچراتقاندا ھەر قەدەمدە رەقىبىنى سەن .
ئۇلارغىدۇر رەھىم قىلىش بىر چوڭ گۇناھ ،
يىلان ، رەقىب باسمىچىلار ھەممىسى دۈشمەن .

دۈشمىنىڭ بار ، رەقىبلىرىڭ ئۆز ئۆيۈڭدە ،
قىلىچىڭنى بىلەپ تۇرغىن بىلىيىڭدە .
يۈرگىن دائىم ۋەتەننى دەپ ئەل غېمىدە ،
غۇرۇر ، ۋىجدان قايناپ تۇرسۇن يۈرىكىڭدە .

ئويغان ، ئاتلان ، ئەي ئىزچى پالۋانلار ،
ۋەتەن ، مىللەت ئۇچۇن قاينار ۋىجدانلار.

---

* بۇ شېئىرنى ماتارىپچى ئىمىنجان تۇرسۇن ساقلىغان ، لېكىن يېزىلـ
غان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئىسمىڭ نېمە ؟*

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ئويۇنىشىڭ كاتتا ـ كاتتا .
يوق قولۇڭدا ھەپدىيىكىڭ ①
يوق دىلىڭدا بىر تىلىكىڭ .

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ئەقلىڭ سېنىڭ كالتا ـ كالتا .
ئوقۇمىساڭ مەكتەپتە سەن ،
ئىشىڭ سېنىڭ چولتا ـ چولتا .

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ياراشمايدۇ ساڭا تالا .
مەكتەپكە بار ، يۈگۈر ، تېز يۈگۈر
بىلىم ئالساڭ ساڭا يول تولا .

1936 ـ يىلى ، ئۇستۇنئاتۇش ، ئېكساق

---

* شائىر مۇتەللىپ ئەپەندى 1936 ـ يىلى ماي ئايلىرىدا ئۇستازى ۋە

يېقىن مەسلەكدىشى تۇرسۇن ئەپەندىنى يوقلاپ ئۇستۇنئاتۇشقا چىققان چېغىدا « مۇسەيىنىيە مەكتىپى » يېنىدا لاي ئۇۋىلاۋاتقان بىر كىچىك بالىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ، يۇقىرىقى شېئىرنى چاقچاق تەرىقىسىدە ئوقۇغان . بۇنى ئىمىنجان تۇرسۇن ئەسلەپ بەرگەن .

① ھەپتىيەك — قۇرئان سۇرىلىرى بار كىچىك كىتابچە .

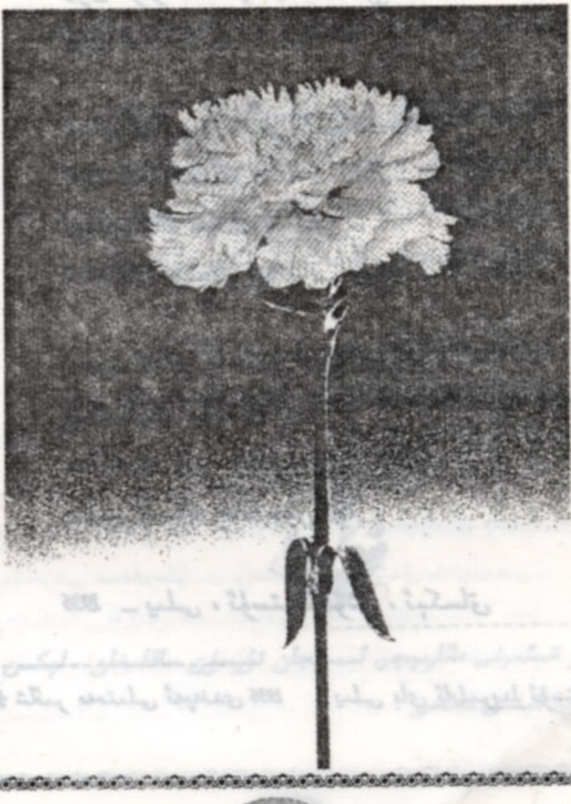

قۇتۇلدۇق *

ئۆلكىمىزدە نەلەر كەچتى ئويلايلى ،
كەچمىش تارىخ دەرياسىنى بويلايلى .

مەھكۇم بولۇپ يىللار، ئايلار ئۆتتىلەر ،
مۇستەبىتلەر بىزنى ۋەيران ئەتتىلەر.

يۇرتنى چەيلەپ خالىغانچە كەزدىلەر ،
ئەلنى خارلاپ زۇلۇم سىلىپ ئەزدىلەر .

قولىمىزغا مىلتىق ئېلىپ ئېتىلدۇق ،
بىزلەر ئەمدى ئۇ زۇلمەتتىن قۇتۇلدۇق .

مەرىپەتنىڭ قۇياشىغا ئۇمتۇلدۇق ،
قۇتۇلدۇق بىز ، قۇتۇلدۇق بىز ، قۇتۇلدۇق .

ئەل ئويغاندى بىز غەپلەتتە ياتمايمىز ،
يۇرتىمىزنى ئەمدى ئۇنداق ساتمايمىز .

قۇربانلارنىڭ قانلىرىنى ئاقلايمىز ،
يېگىشلەردىن ـ يېگىشلەرگە ئاتلايمىز .

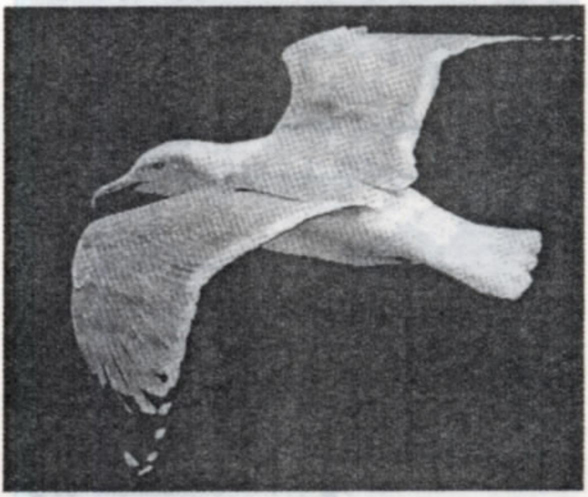

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 143 ـ بەت .

باللار ناخشىسى*

بىر ـ ئىككى ، ئۈچ...
بىرلىك ئۇلۇغ كۈچ .
يەنجىپ ئۆتىمىز ،
توسقۇن كەلسە دۈچ .

ئۆزىمىز كىچىك ،
تىلىمىز چۈچۈك .
دوپپىمىز ئالا ،
ئىشىمىز چالا .

ئالىمىز بىلىم ،
مەكتەپكە كىرىپ .
ئوتتۇرا يولدا
قالمايمىز ھېرىپ .

خەلق مېھرىبان ،
پىدا ئەزىز جان .
تۇغۇلغان دىيار ،
ئەزىز قەدىردان .

كۈندە تۇغۇلۇپ ،
ئايدا چوڭ بولۇپ .

يىلتىز يايىمىز ،
بىرىمىز ئون بولۇپ .

ئۆگەنسەك بىلىم
مۇشكۇللەر ئاسان .
بۇغرا ئەۋلادى ،
يېڭىلمەس ھامان .

* * *

بىر - ئىككى ، ئۈچ...
بىرلىك ئۇلۇغ كۈچ .
يەنجىپ ئۆتىمىز ،
توسقۇن كەلسە دۈچ .

1936 - يىلى

---

* بۇ شېئىر ئۇستۇنئاتۇش ئىكساق ھۇسەيىنىيە مەكتىپى قۇرۇلغانلىقى-
نىڭ 100 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان « مەش-
ئەل » ژۇرنىلىنىڭ 109 - بېتىدىن ئېلىندى . بۇ شېئىرنى مەمتىلى ئە-
پەندىنىڭ ئىنچىسى ئەشرەپ نىياز ئەسلەپ بەرگەن .

بۈگۈن *

قاراڭغۇلۇقلار ، قارا زۇلمەتلەر ،
قارا پەردىلەر يىرتىلدى بۈگۈن .
ئۇلۇغ ۋەتەننى ۋەيران ئەيلىگەن
ياڭ ، جىن① زالىملار يوقالدى بۈگۈن .

ئەسىرلەر بويى تەڭسىزلىك بىلەن
ئۆيكە بەند بولدى ئۆمرىمىز .
مەرىپەت گۈلى ئېچىلىپ بۈگۈن ،
چۆمدى شادلىققا غەمكىن كۆڭلىمىز .

1936 ـ يىلى ، نورۇز ئېيى

----

* «بۈگۈن» سەرلەۋھىلىك مەزكۇر شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندى ئەينى يىللاردىكى مەكتەپلەردە تەسىس قىلىنغان «چوكانلار سىنىپى» ئوقۇغۇچىلىرىغا يېزىپ بەرگەن بولۇپ ، ھازىرغا قەدەر نۇرغۇن ئىزچى يولداشلارنىڭ خاتىرىسىدە ساقلىنىپ قالغان .

① ياڭ ، جىن — ياڭزېڭشىن ۋە جىن شۇرېننى كۆرسىتىدۇ .

ئۈمىد *

ۋاپا ئىزدەپ جاپا چەكتىم جۇدالىق تۇستى بەختىمنى ،
كۆڭۈل بەرسەم نادانلارغا چۈشەنمەي كەتتى قەلبىمنى .

تاپارمەن قايسى شادلىقنى ئۈزۈلمىنى بۇنچىلا خارلاپ ،
پېشانەمگە پۈتۈلگەن ئىش ئەمدى نە قىلاي زارلاپ .

هاياتقا ئىشەنچىم باردۇر ، ياشاشنىڭ يوللىرى بىرلا ،
كۆرەش قىلماقنى ئىستەيمەن ، ماڭاكى باش پاناھ — ئاللاھ .

ئۆمۈرنىڭ كۆكىدە نۇرلۇق ئۈمىدنىڭ يۇلتۇزى ئۆچمەس ،
بۇ جېنىم بولسىلا تەندە ، ئىرادەم تۇزۇماس — تۆكمەس .

---

* بۇ شېئىرنى ئاتۇش مەشئەللىك دىنىي ئۆلىما زىيائۇل ئابدىن مۆلۋى ئۆزىنىڭ ئوغلى ۋارىس ئەپەندىگە قالدۇرۇپ كەتكەن . ئۇشبۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

سۇت ئۇيقۇدا *

يىراقلارغا سەپەر ئەتتىم مىللىتىمنىڭ شادلىقىنى ئىستەپ ،
رىيازەتكە بېرىپ بەرداش مەرىپەت نۇرىنى كۆزلەپ ،
سامالارغا باشقا ئەل ــ يۇرتلار كېتىپتۇ ھەسسىلەپ ئۆرلەپ ،
مېنىڭ خەلقىم سۇت ئۇيقۇدا ، بىز سۇت ئۇيقۇدا .

نېمە كۈن بۇ بىر بىزگىلا كېلىشۋاتقان دەرد ــ ئەلەم ،
شىبىڭ ① دېگەننىڭ پەرمانى بىزنى ئەزدى ھەر قەدەم ،
بۇ خۇنخورلار ئوچىقىدا كۆيۈپ كەتتى كىتاب ــ قەلەم ،
مېنىڭ خەلقىم سۇت ئۇيقۇدا ، بىز سۇت ئۇيقۇدا .

باشقا چۈشكەن زۇلمىتىنى كۆرمىدى ھېچ بىر كىشى ،
دەريا ــ دەريا ئاققان سۇلار ۋەتىنىمنىڭ كۆز يېشى ،
بايلىقلارنى بۇلاپ ئالدى ، بىزگە قالدى ساي تېشى ،
مېنىڭ خەلقىم سۇت ئۇيقۇدا ، بىز سۇت ئۇيقۇدا .

ئەزىنىم ياڭرىسا كۆكتە ئاڭلىغىلى ئادىمىم بارمۇ ؟
نۇر قۇياشىم پارلىغىلى ئۆز ئالىمىم بارمۇ ؟

سۆزلىرىمنى بۇ مىللەت كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلارمۇ ؟
مېنىڭ خەلقىم سۇت ئۇيقۇدا ، بىز سۇت ئۇيقۇدا .

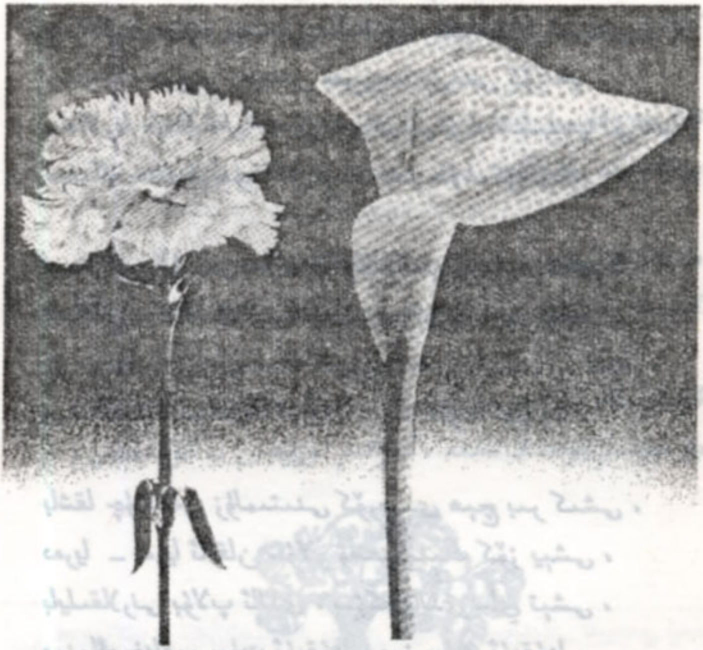

---

* بۇ شېئىرنى مائارىپچى ئىممىنجان تۇرسۇن ساقلىغان. لېكىن يې‑زىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

① شېك ـــ شېك شەيئىنى كۆرسىتىدۇ .

دوستلار *

دوستلار ، دوستلار ، قەدىردان دوستلار ،
نېچۈن ئاڭلايمەن دائىم شۇم خەبەر .
يوللار ، يوللار سوزۇلغان يوللار ،
قەبرىستاندىن قەبرىستان قەدەر .

ياشلار ، ياشلار ئاققان شۇ ياشلار،
دەريا بولۇپ قانغا ئايلىنىپ .
قانلار ، قانلار تۆكۈلگەن قانلار ،
تۆكۈلمىگەن ئالەم يارىلىپ .

بىزگە نۇر بوپ كۆرۈنگەن يەردە
يەتتە باشلىق باركەن جادۇگەر .
بارغانلاردىن يانمىدى ھېچكىم ،
بارمىساقمۇ ، ئوخشاش باش كېتەر !

---

* ئۇشبۇ شېئىرنى تارىخچى ، شائىر ئابدۇرەھىم توختى دەپ بەرگەن .

لەنەت ساڭا ، لەنەت خائىنلار *

سەن تۇپراقتىن يارالغان ئەمەس ،
شۇڭا ئۇنى بىلمەيسەن بۈيۈك .
سەن دۈشمەننىڭ قويىنىدىكى مەست ،
تېنىڭ سېسىق ، روھىڭدۇر ئۆلۈك ،
لەنەت ساڭا خائىن ئىت ـ كۈچۈك .

سەن خەلقتىن چەتنىگەن بىر پەس ،
قەلبىڭدە يوق ۋىجدانلىق يۈرەك .
قەدىمىڭدە سېتىش ـ چېقىش بار ،
ئادەم يوقتۇر سېنى سۆيگۈدەك ،
لەنەت ساڭا دۈشمەن ئىت ـ كۈچۈك .

لەنەت ساڭا ، لەنەت خائىنلار ،
لەنەت ساڭا ئەلدىن ـ ۋەتەندىن .

ئەل قېنىنى ئىچىپ ياتقانلار ،
مۇناپىقلار ۋەتەن ساتقانلار .

لەنەت ساڭا ، لەنەت سىياسەت ،
لەنەت ساڭا ساختا ھەقىقەت .

1937 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى ماتارىپچى ئابدۇقادىر توختى ئەپەندى يادقا ئېيتىپ بەرگەن .

تۆرمە خاتىرىسى*

1

نەچچە يىل كەزدىم ، بۇ دىيارى غۇربەتنى ،
كۆرمىگەنىدىم مۇنداق ئازاب ـ ئوقۇبەتنى .
ئاقىۋەت كېلىپ ئەلگە ، قىلىپ خەلق ئۈچۈن خىزمەت ،
مۇكاپات ئورنىدا ئالدىم بۇ ئازارى كۈلپەتنى .

ئاقىتىم ئاق بولدى بۇندەكى خەلقىنىڭ نىدايىدىن ،
قۇلاقلىرىم گاس بولدى كىشەنلەر سادايىدىن .
ئېخ ، بىچارە مەزلۇملار ! گۇناھى زادى نېمە ؟
بىر ماگدامچە يەر تەگمىش بۇ ۋەتەن پاناھىدىن .

روھىم ئەجەب قىسىلدى يالغۇزلۇقتا ، تۇتقۇندا ،
سائەتلىرىم ئۆتمەكتە كىشەنلىنىپ زۇلمەتتە .
يېشىم ئوتتۇز ئالتە ياش تاشتىن بەتتەر قاتتىق باش ،
ئادا بولار ئوخشايمەن بۇ خىل قايغۇ ـ ھەسرەتتە .

2

تۇتقۇن بولدى بۇلبۇللار يۇرتنى بۇلغىدى قاغا،

كىم بولسا ۋەتەنپەرۋەر بىر كۆڭلى ئېسىل‌ۇر دارغا .

بۇ قاراڭغۇ يىللاردا تاپالمىدىم ئادالەت ،
ئادالەتكە ئىنتىلسەم ، قولغا ئالدى سىياسەت .

خەلقىم ئۈچۈن ئىلىم ــ پەن تەرەققىيات ئىستىدىم ،
نىيىتىم ساپ ، دىلىم ئاق ، ئۆتكۈزمىدىم جىنايەت .

قادىر ھاجى كىرىپ كەلدى يېنىدا گۇندىپاي ئالتە ،
ھەقىقەت نە ، ئادالەت نە ، بىلمەيدۇ ئەقلى بەك كالتە .

كىشەن قىستى سېنى تەۋپىق ، قىلما زەررىچە پەرياد ،
پىدا قىل جاننى سەن ئەمدى ، بېشىڭغا كەلدى بۇ ئەرسات .

ئۇرغۇپ تۇرغان ئىسسىق قان جىسمىمدا ئىسيان ئېتەر ،
كۆڭلىدە مۇشتۇمدەك كىسەك ، خەت يېزىپ تۆكەپ كېتەر .

خۇدا بىلۇر بالىلىرىم قالدى دادۇ پەريادتا ،
دېرىكىمنى ئالالماي سەرسان بولۇپ ھەر ياقتا .

ئەل خائىنى مەمتىمىن ① ئىچى قارا مۇناپىق ،
هۆكۈمەتكە ئۈستۈمدىن خەۋەر بېرىپسەن ساختا .

1937 ـ يىلى ماي ، قەشقەر ، يارباغ تۈرمە

---

* «سامان يولى» : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 149 ـ بەت .

① خائىن مەمتىمىن ــ ئەسلى ئاتۇشلۇق مەشھەت دېگەن يېرىدىن . بۇ يەردە 1930 ـ ۋە 1940 ـ يىللىرى شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭ هاكىمىيىتى ئۈچۈن بارلىقىنى ئاتىغۇچكەن خەلق دۈشمىنى ــ مەمتىمىن ئاتى كىرىپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

ئېرپان كۈنلىرى *

تۇغدى بۇ يۇرتقا ئېرپان كۈنلىرى ،
يۇتتى نادانلىق، زۇلمەت تۈنلىرى .
سايرا ، ۋەتەننىڭ شوخ بۇلبۇللىرى ،
ئېچىلدى ساڭا ئىلىم يوللىرى .

يىمىرىلمەكتە دەۋرى ئىستىبدات ،
خۇراپاتلىقتىن بولغىن سەن ئازاد .
بىلگىن غەنىيمەت ئالتۇن چاغلارنى ،
قىل ئېرپان بىلەن يۇرتۇڭنى ئاۋات .

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 145 ـ بەت .

قاينىدى

ئەلدە زورلۇق ، ئەلدە خورلۇق دىلدا ۋىجدان قاينىدى ،
ئەل ۋەتەن ئاچتى كۆزىنى ئەلدە داستان قاينىدى.

لەنىتى باسمىچىلار قىلدى ۋەتەننى مۇنقەرز ،
ئويغىنىپ تاغۇدېڭىز ، يەرۇئاسمان قاينىدى .

لەختە ـ لەختە قان بولۇپ ئاقتى تۇمەننىڭ سۇلىرى ،
سۇلىرىدا ھەسرىتى ... ئۇندا قىيان قاينىدى .

نە بولۇرلەر تۈن ئىچىدە بۇ غېرىب ـ مىسكىن شەھەر ؟
يوللىرىدا نالە ـ زارۇ كۆكتە چۇقان قاينىدى .

ئەي تەۋپىق ، سەن ۋەتەننىڭ ئوغلانىسەن ،
ئەمدى ئاتقا مىن ! بۇكۈن يۈرەكتە قان قاينىدى .

مائارىپ بىلەن ، پەن بىلەن .... سەن ۋەتەننى قۇتقۇلدۇر ،
خورلۇقلارغا كۆنمىگەن ئەلدە ئاۋام قاينىدى .

1937 ـ يىلى،يانۋار ، قەشقەر

بۇده كېتەر

نو نەغمەم ؟ بۇده كېتەر ،
ئويلىما هېچ ! بۇده كېتەر .
تازا بول ، قورقما ، چېلىش ،
زادى هايات بۇده كېتەر .
ئۆلمەيمەن ، هايات قالسام
بۇمۇ هەم تۈگەپ كېتەر .

1937 ـ يىلى ئاپرېل

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن :

ئاتۇشتا قۇرۇلغان ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپ — «ھۈسەينىيە» مەكتىپى بۇ قەدىمىي دىيارىمىزغا يېڭى مائارىپنىڭ ئۇرۇقىنى چاچتى ، ئۇندۇردى ، مېۋىلەتتى . بۇ مەكتەپ خەلقىمىزنىڭ روھىيىتىدىكى نادانلىق ، قاششاقلىق ۋە خۇراپاتلىقنىڭ يىلتىزىغا پالتا چاپتى .

«ھۈسەينىيە» مەكتىپى ئىنتايىن چىرايلىق نەمۇنە سۈپىتىدە ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ئوخشاش مائارىپتىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇشىنى تۇنجى قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ، ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە كۈچلۈك ئاساس سالدى ، شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى .

ئاتۇشتا باشلانغان يېڭى مائارىپ ھەرىكىتى شۇنىڭ ئۈچۈن تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگەكى ، زاۋاللىق بىلەن نىجاتلىق ، چېكىنىش بىلەن ئىلگىرىلەش ، نادانلىق بىلەن مەرىپەت ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن كۈرەش سەھىپىلىرى بىلەن تولغان تارىخ — ساناقسىز ئاقارتقۇچىلار پىداكارلىق كۆرسەتكەن ئۇنتۇلماس تارىخ! بۇلارنى ئەسلىگەندە بىز ئۇلارنىڭ شانلىق ۋە مەڭگۈ ئۆچمەس ئىش ـ ئىزلىرىغا مەدھىيە ئوقۇماي تۇرالمايمىز .

مەن بۇ مەرىپەتپەرۋەر ، خەلق سۆيەر كىشىلىرىمىزنىڭ ھاياتى

ۋە ئىش پائالىيەتلىرى ھەققىدە ئون يىلدىن بېرى ئىزدىنىپ ماتېرىيال توپلىدىم . بۇ جەرياندا بەزىبىر قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلگەن بولساممۇ ، ئاشۇ كىشىلىرىمىزنىڭ ئىخلاسمەنلىرى ۋە يېقىن سەپداشلىرىدىن ئىمىنجان تۇرسۇن (ئاتاقلىق مائارىپچى ، شائىر تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ ئوغلى) ، ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ، قادىر ئەپەندى ، مىرئەخمەت سىيىت قاتارلىق زىيالىيلارنىڭ سەمىمىي قوللىشى بىلەن ھەققىي پاكىتلىق ماتېرىياللارغا ئىگە بولدۇم . مەن بۇ ماتېرىياللار ئارقىلىق تۇنجى قەدەمدە ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ ئۇلكارى بولمىش ئاكا - ئۇكا مۇسابايوپلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرى ئەكس ئەتكەن «باۋۇدۇنباي» ناملىق رومانىنى يېزىپ چىقتىم .

مەن ئىككىنچى قەدەمدە ئۇلۇغ شائىر ، تالانتلىق كومپوزىتور ، قابىلىيەتلىك تەشكىلاتچى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ شېئىرلىرىنى يىغىپ رەتلەشكە كىرىشتىم . بۇ جەرياندا مەتبۇئاتلاردا تېخى ئېلان قىلىنمىغان ، لېكىن خەلقنىڭ يۈرەك قېتىدا ساقلىنىپ قالغان شېئىرلاردىن يىگىرمە نەچچە پارچىنى ئىزدەپ تاپتىم . بۇ شېئىرلار مەمتىلى ئەپەندى قوزغىغان مائارىپ ھەرىكىتىنىڭ ئاكتىپ قوللىغۇچىسى تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىمىنجان تۇرسۇن ، ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ، ئابدۇقادىر توختى ، ئابدۇقادىر داموللام ، ۋارىس مەۋلىۋى قاتارلىق كىشىلەردە ساقلىنىپ قالغانىكەن . بۇ شېئىرلار

تېپىلغاندىن كېيىن ، بىر نەچچە يىل چوڭقۇر تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يەنە بىر قىسىم شېئىرلىرىنى ئىزدەپ تاپتىم . شائىر قۇربان بارات ۋە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بېقىۋالغان ئوغلى مىرئەخمەت سېيىت قاتارلىق يولداشلار نەشرگە تەييارلاپ ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلدۇرغان مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ، قولىڭىزدىكى بۇ «مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى» نى نەشرگە تەييارلىدىم .

بۇ شېئىرلار بىزنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئورنىنى تەتقىق قىلىشىمىزدىكى قىممەتلىك مىراس .

شېئىرلارنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا ئەسلى شېئىرلاردىكى قىسمەن سۆزلەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىسى بويىچە توغرىلاندى . يەنە بىر قىسمى ئەينى زاماندىكى سۆز ئىشلىتىش ئۇسۇلى ۋە شېئىرلاردىكى قاپىيە ئېھتىياجى بويىچە ئەينەن ئېلىندى . شېئىرلاردا قىسمەن ئۆزگىرىش ياكى سەۋەنلىكلەر بولۇشى مۇمكىن . يېزىلغان بەزى ئەسەرلەرنىڭ بىر قەدەر ئېنىق ۋاقتى بار بولسىمۇ ، يەنە بىر قىسمىنىڭ ۋاقتى ئېنىق ئەمەس ، بۇنى داۋاملىق تەتقىق قىلىش كېرەك ، دەپ قارايمەن ، تەتقىقاتچى ۋە پايدىلانغۇچىلارنىڭ ۋاقىپ بولۇشىنى سورايمەن .

ئىبراھىم ئالىپ تېكىن

1998 ـ يىل. دېكابىر

پايدىلانمىلار

♥ «سامان يولى»: تۇرسۇن نىياز ، ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن زىبرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 5 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى ئۆچمەس يۇلتۇزلار» : مىر- ئەزىم ، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى ، 1988 ـ يىل 5 ـ ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر» : ئىمىنجان ئەخمىدى ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1996 ـ يىل 4 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «بۇلاق» مەجمۇئەسى ، 1981 ـ يىللىق 3 ـ سان .

♥ «مەشئەل» —ئۇيغۇر ھازىرقى زامان پەننىي مەكتىپى قۇ- رۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىق مۇناسىۋىتى بىلەن نەشر قىلىنغان مەخسۇس سان ، 1985 ـ يىل 9 ـ ئاي ، 1 ـ بېسىلىشى .

♥ «ئۆمۈر داستانى» : سەييىدىن ئەزىزى، مىللەتلەر نەشرىياتى ، 1990 ـ يىل 11 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى

ISBN 7-228-05749-X

ISBN 7- 228- 05749- X
I・2120(民文) 定价: 10.00 元